کورد لەنێو بۆتەی ڕەگەزی فارسدا … شوان ئەحمەد باپیر

وڵاتی ئێران چەندین پێکهاتەی جیاوازی لە خۆگرتووە، لەوانەش نەتەوەی ” فارس، کورد، تورك(ئازەر، تورکمان) عەرەب، ئەرمەن، بلوچ، یەهود”، کە لە قۆناغە جیاوازەکانی مێژوویدا هەندێك لەمانە شوێنپێیەکیان لەم وڵاتەدا هەبووە، سەبارەت بە ڕەگەزی کورد، سێ هێرشی گەورە وەزعی دانیشتوانی کوردستان و ئاسیای نزیکیان تا ڕادەیەکی زۆر شپڕزەکرد(هاتنی تورکە سەلجوقییەکان 1051، مەغۆل 1231، تەیمورلەنگ 1402)کوردەکان ڕووبەڕووی زۆر ئاڵەنگاری و گیروگرفتی ئابووریی و کۆمەڵایەتیی گەورە بوونەوە، کە کاریگەرییەکان دوور مەودا بوو، لەو کاتەی شا ئیسماعیلی سەوفی “1501- 1524” خۆی کرد بە شایی ئێران، ئایینزای شیعەی بە فەرمی بۆ دەوڵەتی سەفەوی ڕاگەیاند(مەزهەبی شیعەیان وەك ئامرازێکی سیاسی بۆ دابینکردنی یەکبوونی نەتەوەی ئێران بەکارهێنا)، هەروەها زۆر توندو تیژ بوو بۆ چەسپاندنی ئەم ئایینزایە، بە دژی مەزهەبی سوننە. لە ماوەی چەند ساڵێکدا دەسەڵاتی بەسەر تەواوی ئێران و کوردستان و باشوری کوردستانی ئەمڕۆشدا سەپاند.

ئیمپڕاتۆریای سەفەوی ئێرانی ڕەوایەتی ئاینی خۆی لە ئاینی ئیسلامەوە وەرگرت، بەڵام ناوەرۆکێکی مەزهەبی هەبوو، لەسەر بنەمایی شیعەی 12 ئیمام دامەزرێندرابوو، ئەمەش بۆ ئەوەی خۆیان لە ناوەندی ڕەسمی ئیسلام، خەلافەتی ئیسلامی سوننە مەزهەبی عوسمانی دابڕن، سەرکەوتووش بوون.کورد بە هۆی مەزهەبی شیعەی سەفەوییەکانەوە کارەساتێکی گەورەی تووش هات، چونکە کورد موسڵمانی سوننی بوون، هەر لەشەڕی چاڵدێرانەوە” 1514″بەهۆی پاڵپشتی کوردەکان بەشێکی کوردستان کەوتە ژێر دەسەڵاتی عوسمانییەکان.
سەفەوییەکان لەپاڵ کوشتاری بە کۆمەڵی خەڵکی کوردستاندا لەلایەکی ترەوە کەوتنە ڕاگوێزانی هەزاران خێزانی کورد بۆ خوڕاسان،” 8هەزارلە تورکە ئەفشارییەکانیان” بە زەبری شەڕو کوشتار لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان نیشتەجێکرد. بەم کارەی دەوڵەتیش عەجەمەکانی کردە پۆلیس لەسەر کورد و دیمۆگرافیای نیشتەجێی کوردیان گۆڕی. لەسەردەمی شا “عەباسی سەفەوی1588- 1629” بەهۆی دوژمنایەتی سیاسی – مەزهەبی نێوان سەفەوییەکان و عوسمانییەکانەوە، زۆر ناوچەی کوردستان، ئازەربایجان، ناوچەکانی ناوەڕاست و باشوری عێراق وێران

بوون.

ئەوەی پەیوەستە بەماوەی نێوان” 1752- 1795″ بنەماڵەی پادشایەتی گەورەی کورد بە سەرۆکایەتی کەریم خانی زەند لە ئێران دامەزرا، کە بەوتەی د. عەبدولرەحمان قاسملوو ” جوانترین فەسڵی مێژوویی گەلی کوردبوو لەو دەمدا”.
سەبارەت بەسەردەمی قاجارییەکان لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم و سەرەتایی سەدەی بیستەمدا”1796- 1925″ کاربەدەستانی ئێرانی و عوسمانی بە هۆی سەپاندنی دەسەڵاتی ناوەند بەسەر کوردستاندا، زوڵم وستەمی زۆرتریان هێنا بۆ کورد، کە بووە هۆی کۆسپێکی گەورەی سەر ڕێگەی پەرەسەندنی ژیانی ئابووریی، کۆمەڵایەتیی، سیاسیی و فەرهەنگیی خەڵکی کوردستان، جوڵانەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری(1880- 1881) سەرکەوتوونەبوو لەوەی ئەم بەشەی کوردستان لە ژێر هەژموونی قاجارییەکان بهێنێتە دەرەوە، بەهۆی خەسڵەتی عەشیرەتی و تاکگەرایی کە بەسەریدا زاڵ بوو.

دۆخی ڕەگەزی کورد لەسەردەمی پەهلەوییەکان”1926- 1979″ بەدیاریکراوی لەسەردەمی دەسەڵاتی ڕەزاشادا، بەتوندی هەوڵدرا بۆ سڕینەوەی هەر تایبەتمەندی و خەسڵەتێکی نەتەوەیی کوردو تواندنەوەی لە بۆتەی نەتەوەی ئێراندا، لەوانەش” لە ناوبردن و تواندنەوەی زمانی کوردی و قەدەغەکردنی لەسەرجەم کایەکانی ژیاندا، قوتابخانەو چاپخانەکانی غەیرە فارسی داخران، دیمۆگرافییای زۆر ناوچەی گۆڕی، ناوی کرماشانی لە لوڕستان و ڕۆژئاوای ئازەربایجان لە جیاتی کوردستان گۆڕی، ورمێی گۆڕی بۆ ڕەزاییە”.دەوڵەتی ڕەزاخان و کوڕەکەی بەناوی یەکبوونی خاکی ئێران و هەویەیی میللی ئێرانەوە هەریەکە لە ڕاپەڕینی سمکۆی شکاك 1920– 1930و “کۆماری کوردستانی لە مهاباد ساڵی 1946″دا تێکشکاند و ڕێگەی گەشەکردنی نەتەوەیی لە کورد بەست.

ئەوەی ئەمڕۆش لەسەر ساحەکە دەگوزەرێت، کە(ئێران) نیمچە ئیمپڕاتۆریایەکی مەزهەبییە، هەمان ڕێبازی مێژوویی ئێران دژ بە گەلی کورد درێژە پێدەدات، بەڵام وەك هەمیشە سەبارەت بە پارت و هێزە کوردییەکانی ئەم پارچەیەی کوردستان، تا چەند تێکۆشاون و کاریانکردووە بۆ بەدیهێنانی خەونی بەدینەهاتووی” پێشەوا قازی موحەمەد و دکتۆر عەبدورەحمان قاسملۆ”، ئەوەی جێی سەرنجە بە شێوەیەکی گشتی زۆربەی حزبە سیاسییە کوردەکان لەم پارچەیی کوردستاندا نەیانتوانیوە لەسەر بنەمای ئاگایی و ئەزموونی دایناميکی نیوەی سەدەی بیستەم چاڵاکیە سیاسییەکانی خۆیان

ڕێکبخەن، وەك نەریتێکی وەستاو چەق بەستوو سەیری سیاسەتەکانی خۆیان دەکەن، نەوەك ڕێگایەکی دینامیکی گەیشتن بە ئاواتەکانییان.

ژێدەرەکان:

1- د.عەبدولرەحمان قاسملوو، کوردستان و کورد، وەرگێڕانی عبدوڵا حسن زادە، چاپی نوێ، سوێد، 2004.

2- د.عەزیز شەمزینی، جوڵانەوەی رزگاریی نیشتیمانیی کوردستان،چ4، وەرگێڕانی فەرید ئەسەسەرد، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان، سلێمانی، 2004.

3- د.جعفر علی، ناسیۆنالیزم وناسیۆنالیزمی کوردی،چ2، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، 2013.

4- د. ڕەفیق سابیر، ئیمپراتۆریای لم، چاپ،3، ناوەندی غەزەلنووس، سلێمانی، 2014.

5- عەبدوڵڵا ئۆج ئالان و مەسەلەی کورد لە خۆرهەڵاتی ناوین، د. عەبدولڵای ئاوریشمی، وەرگێڕانی، سیدێ داود عەلی، خانەی چاپ و پەخشی ڕێنما، سلێمانی، 2015.

6- د. ئیبراهیم خلیل ئەحمەد و د. خەلیل عەلی مراد، مێژووی ئێران و تورکیا، وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە، بەهادین جەلال مستەفا، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، 2011.

مێژووی قوربانی کارەسات، بیرەوەری، گێڕانەوە ... کاوان محەمەدپوور

کورتە باسێک لەسەر کتێبی (کارەساتێکی مێژوویی)، نووسین و کۆکردنەوەی عەزیز وەلیانی

کاوان محەمەدپوور

پۆل ڕیکۆر لە وتاری (بیرەوەری و فرامۆشی)دا گێڕانەوەی سەرچەشنەکانی (بیرەوەری) وەکوو کردەوەیەکی ئەخلاقی لەمەڕ مێژووی

بە فۆرمی کراوی دەسەڵات دەزانێت،«ئەو شتەی فەلسەفەی مێژوو (بە تایبەت فەلسەفەی هێگڵ) هەمیشە هەڵگری بووە، کە کردنەوەی ئیمتیاز، گەشە و سەرکەوتنە»(ریکور: خاطره و فراموشی) . واتە مێژوو هەمیشە مێژووی سەرکەوتووان و دەسەڵاتدارانە. بە وتەی ڕیکۆر “گێڕانەوەی بیرەوەری” لە بەرانبەر ئەو زەهنییەتە دەوەستێت کە مێژوو بە فۆرمی دەسەڵاتدارانی خۆی ئەنووسێتەوە، “گێڕانەوەی بیرەوەری” مێژووی لەقەوماوان و قوربانییانە:« ئەمە پێویستمان بە گێڕانەوەیەکیتریش لە مێژوو هەیە…ئەم گێڕانەوەیە، گێڕانەوەی قوربانییەکان، زایەکراوان و بەجێماوانە کە دەستەویەخەی مێژووی سەرکەوتن وموەفەقییەت دەبێتەوە»(سەرچاوەی پێشوو).

بەم بەچوونە ئاگامەندی بەسەر ڕابردوو و بیرهێنانەوەی لە قاڵبی گێڕانەوەدا، چەشنێک لە وەستان لەمەڕ (مێژووی بەدەسەڵات کراو) شەمەند دەکا و وەکوو گێڕانەوەیەکی نوێ لە سەنگەرێکیترەوە بە مێژوو خۆ ئەنوێنێت.
ڕیکۆر هەر لەم وتارەدا بە ئاماژە بە دوو وتاری فرۆید (بیرهێنانەوە، پاتەکردنەوە و گەڵاڵە) و (شینگێڕی و مالیخولیا) لە هەوڵی ئەوە دایە ڕێهەمەندی (نەخۆشی-دەرمانی)ی “بیرەوەری کارەسات” لە چواچێوەیەکی گێڕانەوەناسانە و دەروونشیکارانەدا چارە بکات.
فرۆید لە وتاری (شینگێڕی و مالیخولیا) دوو چەمکی شینگێڕی و مالیخولیا- وەکوو کردەوەیەکی دەروونناسانەی مرۆڤ لەمەڕ ئەبژەی لە دەستچوو-لە یەک جیا دەکاتەوە. لای ئەو دوو کردەوەی بەرچاوی مرۆڤیمان بە “ئەبژەی لە دەستچوو” هەیە. “ئەبژەی لە دەستچوو” ئەو چەمکەیە کە ئیتر بوونی نییە و بە هۆگەلی جیاواز لە دەستی ئێمە دەرچووە، وەکوو (زێد و نیشتمان،
ئازادی، مەرگ و نەمانی خۆشەویستەک)، یەکە لەم دوو کردەوانە، “شینگێڕی”یە کە بەمانای قەبووڵکردنی چەمکی (لە دەستدان) و نەمانی ئەبژەی تایبەتە، واتە بە فرۆید کردەوەی شینگێڕی (بە نموونە بە مردوو) وەکوو قەبووڵ کردنی مەرگ و نەمانی ئەوەو هەوڵێکی دەروونی مرۆڤە بە گەیشتن بە ئاسوودەی و ئارامشی دوا ئەم کارەساتە. بەڵام مالیخولیا نائومێدی و مەیلی زێدە بە دووبارە تێکەڵبوونەوە لەگەڵ ئەبژەی لە دەستچوویە، بەو مانایە لە مالیخولیادا(شیدایی) مرۆڤ ناتوانێت قەبووڵی ئەو ڕاستییە بکات کە فڵانە چەمک یان کەسایەتی ئیتر لە ژیانیدا نەماوە و هیچ بوونێکی نییە. مالیخولیا، خزینە لەناو خەمۆکییەوە، بەتایبەتی لەمەڕ “فەرامۆشی” و”بیرەوەرییە”. واتە لە مالیخولیادا ئەبژەی لەدەستچوو هیچ کات، نەبوون و نەمانی لەلایەن ئێمەوە قەبووڵ ناکرێت تا وەکوو بیرەوەری ناوی لەبەنین و

لە ئاکامدا بە فەرامۆشی بگات.

ڕیکۆر لە وتارەی فرۆید دا بەم ئەنجامە دەگا کە (گێڕانەوەی بیرەوەرییەکانی کارەسات)، وەکوو شینگێڕی لەمەڕ کارەسات دەنوێنێت و بە چەشنێک قەبووڵ کردنی ئەبژەی لە دەستچوویە، کەواتە جیا لەوەی بە گێڕانەوە ئێمە ڕوانگەیەکیتر لە مێژوو -کە گێڕانەوەی قوربانییە لە کارەسات پێناسە دەکەین-، لە هەوڵی ئەوەش داین کە ڕەهەندی (نەخۆشی) بیرەوەری بەرەو ڕەهەندی (دەرمان) بگوازینەوە. ڕیکۆر جیا لەم ڕەهەندە دوو ڕەهەندیتر بۆ بیرەوەری پێناسە دەکا: (ڕەهەندی کردەوەیی) و (ڕەهەندی ئەخلاقی-سیاسی) کە بەتایبەت لە ڕەهەندی ئەخلاقی-سیاسیدا بیرەوەری وەکوو کردەوەیەکی سیاسی بۆ زێدەکردنی عەدالەت و پاراستنی مافی قوربانییەکان خۆیی وێنا دەکا. بیرەوەری وەکوو کردەوە لە هەوڵی پارستن و بەوێنەکێشانی ئەو ڕەنجەیە کە مێژوو باڵی بەسەردا کێشاوە و لە ژێر مێژووی فەرمی دەسەڵات بزر بووە.

ئەگەر ڕوانگەی ڕیکۆر لەمەڕ بیرەوەری و فەرامۆشیدا پەسەند کەین و لەو سەنگەوە لە مێژووی کوردەوای بڕوانین، ڕەنگە لە ئاکامدا دەستکەوتەکی جیاواز لە دەستکەوتی هەنووکەییمان هەبێت. ئەم مێژوویە کە لانیکەم سێ دانە کارەساتی گەورەی مرۆق گوژی و ئاوارەیی لەبەتەوە تا ئەمڕۆکە کەمتر لەلایەن خۆمانەوە-واتە لە لایەن قوربانییەکان و پاشماوەکانی کارەسات- گێڕدراوەتەوە. لەم سێ کارەساتە یەکیان دەگێڕێتەوە (٢٠ی ژانویەی ١٩١٦ی.ز) لە ناوچەی موکریان و شاری سابڵاغ کە ڕێزدار عەزیز وەلیانی لە دوو توێی کتێبێکدا سرنجی داوەتە. ئەم کتێبە کە پێکهاتوو لە یەک پێشەکی و سێزدە وتار لە نووسەرانی جیاواز و دوازدە بیرەوەرییە لە لایەن بڵاوگەی (گوتار) بە ناوی: (کارەساتەکی مێژوویی، کوشتاری خەڵکی کورد بە دەست سپای ڕووسی تزاری ١٩١٦) بڵاوکراوەتەوە.

بەداخەوە ئەم کارەساتە کە یەکێ لە گەورەترین گوشتارەکانی سەدەی بیستەم و شەڕی یەکەمی جیهانییە تا ئەمڕۆکە ئاوڕێکی شایانی لێنەدراوەتەوە، واتە جیا لەم بەرهەمی بەڕێز وەلیانی دەقێکیتر لە ناو کورددا نادۆزینەوە کە ئەم کارەساتەی تاوتوێ کردبێت و وەکوو کردەوەیەکی دژە مرۆیی باسی لێوە بکات.
بە پێی ئەم بەرهەمە لە (٢٠ی ژانویەی ١٩١٦ی.ز)دا سپای ئیمپراتۆری ڕووس بە بیانووی تۆڵەکردنەوە لە سپای ئیمپراتۆری عوسمانی خۆ دەکا بە شاری مەهابادەوە و لە چەند ڕۆژدا نزیکەی دە هەزار کەس لە شار و گوندی ئەم ناوچەیە دەکووژێت. شەڕی یەکەمی جیهانی کە هیچ فەی نە

تەنیا بەو ناوچەوە نەبوو بەڵکوو حکوومەتی ئەوکاتی ئێران (قاجار) بە لایەنی خۆی لەم شەڕە ڕاگەیاند بوو و لانیکەم بەشێوەی فەرمی پشتگیری هیچ یەک لەم لایەنانەی نەدەکرد، بەڵام بە خاوەنی و بە دەسەڵاتی حکوومەتی قاجار، هیچ ئەوەی کە لە توانستیدا نەبوو پێش بە هاتنی دەوڵەتان بە ناو سنووری ئێران بگرێت، هەرگیزش نەیتوانی داوای مافی ئەم خەڵکەش بکاتەوە. کەسانێکی زۆر بە بێ ئەوەی فەیان بەسەر شەڕی یەکەمی جیهانی هەبێ بێ بەزەیانە تێداچوون و هیچ دامودەزگا و -مافێکی مرۆیش!- قەرەبووی ئەم کووشتارەی بە نەکرایەوە. « ئاکامی چوار ساڵ شەڕی جیهانی بۆ خەلافەتی عوسمانی کوشتاری زیاتر لە یەک میلیۆن ئەرمەنی و (٧٠٠) هەزار کورد بوو».
(وەلیانی بە گێڕانەوە لە درک کەنداڵ، ل: ٣١)
بە پێی گێڕانەوەی کتێبی (کارەساتێکی مێژوویی) یەکێ لە پاساوەکانی سپای ڕووس بۆ هێرش بردنی سەر مەهاباد، کوژرانی سەر کۆنسوولی ڕووس، (ئەلکساندر ئەیاس) بوو : «ئەلکساندر ئەیاس، کۆنسوولی ڕووسی تزاری لە شاری سابڵاغ، لە ١٩ی نوامبری ١٩١٤ بە هۆی مەترسییەک کە هەڕەشەی لە شاری سابڵاغ دەکرد، کۆنسوولگەری داخست و بەرەو مەراغە ڕێ کەوت. بەڵام ئەیاس جارێکی‌تر گەڕاوە جێی ژیانی پێشوو (سابڵاغ) تا برێک لەو کەلو پەلانەی لێی بەجێمابوون هەڵیانگرێ. لە نزیک میاندواو دەکوژرێ و سەری بڕاوی بەڕێ دەکرێتەوە سابڵاغ. بە سەلماندنی ئەوە کە پیلانی کوشتنی ئەیاس، عوسمانییەکان ڕاستەوخۆ دەستیان هەبووە،
پشت دەبەستین بە بەشێکی ئەو شینگێڕییەی کە مینۆرسکی بۆ ئەیاسی دەنووسێ: “لە ٢ی فیورییەی ١٩١٥ ڕووسەکان ئەو شارەیان (تەورێز) گرتەوە و لە شەڕی سۆفیان بڕێک لەو کەلو پەلانەی ئەیاسیان لە لای ئەفسەرێکی کوژراوی تورک دۆزییەوە. لە نێو ئەو کەول وپەلانە، مۆر و میداڵ و چەند نیگاتیوی وێنەی ئەیاسی تێدا بوو”.

مەبەست ئەوەیە کە کاربەدەستانی ڕووسی تزاری، سەرەڕای زانیاری و ئاگاداریان لە ڕاستی ڕووداوەکە، بە بیانووی تۆڵەی گیانی یەک کەس، لە ٢٠ی ژانویەی ١٩١٦ ڕژانە شار و ئاواییەکانی موکریان…».(ل: ٣٥).
« ئەلکساندر ئەیاس، سەرکۆنسوولی دەسترۆیشتووی ڕووس بە گوتەی جان چالنکە بە پێی پیلانێکی داڕێژراو لە نزیک میاندواو دەکوژرێ و ماوەیەک سەری بڕاوی لەبەر دەرکی مەحکەمەی سابڵاغ هەڵداوەسن و پاشان فڕێی دەدەن بۆ کایەی منداڵانی شار. ڕووداوی کوژرانی ئەیاس دەبێتە هۆی پەلامار هێنانی لشکری خوێن و لە ٢٠ی ژانویەی ١٩١٦دا ڕژانە نێو شار و بۆ ماوەی ٤٣ ڕۆژ سابڵاغ ئابڵووقە دەدرێ و بەو پەڕی بێ بەزەییەوە بەردەبنە گیانی خەڵک».(ل:١٥٢-١٥١)

لەو سەردەمانە و بە پاساوی مەزهەبی حاکمی مەهاباد (قازی فەتاح) پشتگیری خۆی لە سپای عوسمانی لە بەرامبەری سپای ڕووس ڕادەگەیەنێت و ڕێگە دەدات سپای عوسمانی لە ناو شاری مەهاباد جەولان بدەن.» قازی فەتاح، پیاوی ژمارە یەک و دەستڕۆشتووی ئەو کاتی دەڤەری سابڵاغ، بە ئەوەی وەک بنەماڵەی مریدی تەریقەتێکی مەزهەبی یان گەورەدەی یەکێ لە بنەماڵەکانی شێخەکان بێ، بوو بە مەقاشی دەستی عوسمانییەکان و بە دنەی ئەوان فیتوای "جیهاد"ی قەستەوە بە تەوێگلان لە شێوەیەک کە قەڵەت و بەی نیزیک (١٠٠٠٠) کەسی لەکەوتەوە، بە ئەوەی هیچ فەی بە چارەنووسی خەڵکی کوردەوە هەبێ!» (ل:١٢). هەر چەند لە گێڕانەوەی بیرەوەرییەکانی ئەم کتێبە قازی فەتاح وەکوو پیاوێکی شەڕەنگێر لە بەرامبەری سپای ڕووس شێوە دەکا و لە ئاکامدا دەکووژرێت (بڕوانە بەشی بیرەوەرییەکان ل:١٥٥)، بەڵام هەڵەی ئیستراتێژیکی ئەو و پشتگیری لە سپای عوسمانی بەڵایەکی مانە وێرانکەری بە خەڵکی ئەو ناوچەیە لە بەوە.

ئەوەی لەم کتێبەدا (کە پشت ئەستوورە بە چەندین بەڵگەی میسەنەر و قشە مەسیحییەکانی ئەو سەردەمە) زیاتر جێگەی سرنجە، بەشی بیرەوەرییەکانی ئەم کارەساتەیە. بیرەوەرییەکان بە شێوەی زارەکەی لە ئەو پیرەپیاوانە گێڕداونەتەوە کە باوک یان باپیرە گەورەیان ئەو وەختە لە مەهاباد و دەوروبەری ژیانیان کردوە. لەسەرتاری ئەم وتارەدا کورتە ئاماژەیەکم بە تیۆری پۆل ڕیکۆر، فەیلەسووفی فەڕانسی لە بارەی گێڕانەوەی بیرەوەری وەکوو فۆرمی نەرمەنی بە مێژووی فۆرمی کراوی دەسەڵات کرد. ئەگەر ئەم تیۆرییە بە بنەمای خوێندنەوەمان بگرین لە ئاکامدا بەو ئەنجامە دەگەین کە بیرەوەرییەکانی کتێب بە زمانێکی ساکار چەند بەشی ئەم کارەساتە شەرمەند دەکەن و لە هەوڵی بەرسازکردنی شێمەما و پەیکەرێک لە ڕابردوون:

یەکەم: کوشتاری دڕندانەی خەڵکی سابڵاغ و ئاکاری دوور لە مرۆیەتی ڕووسەکان.« دە هەزار کەس لە حەشیمەتی ١٤ هەزار کەسی ئەم شارە لە ژن و پیاو و زارۆک و پەکەوتوو کەوتنە بەر زەبری شیری و تیری سەربازانی قین لە دڵ و لە خوا بێخەبەری ڕووس».(ل:١٥٨-١٥٧).(وە بڕوانە بیرەوەرییەکانی : حاجی عەبدوڵا قازی بە گێڕانەوە لە باوکی، میرزا خەلیل فەتاحی قازی، حاجی مستەفا تەیموورزادە، شێخ ڕئووف زیایی).

دووهەم: بەرگری حاکمی مەهاباد(قازی فەتاح) لە بەرامبەری سپای ڕووس و گوژرانی دلێرانەی ئەو. بە نموونە لە بیرەوەرییەکاندا

هاتوو قازی فەتاح لە وەڵامی ئەفسەرێکی ڕووسدا دەڵێت:«...هەتا ئەمن زیندوو بم نەیێڵم عرووس [ڕووس] بێتە نێو شاری مەهاباد. ئەوان بەڵێن خەڵکی قەتڵی ئام کەن و ئەمنیش لە ماڵی خۆم دانیشم؟»(ل:١٧٢). یان لە وەڵامی کوڕەکانیدا دەڵێت: «چۆن دەتوانم زیندوو بمێنم لەشکری ڕووسان شاریان داگیر کردبێ» (ل:١٨٢). بەپێی بیرەوەرییەکان، قازی فەتاح لە شەڕێ لەگەڵ سپای ڕووس دەکووژرێت و لە پاش چەند ڕۆژ تەرمەکەی لە مزگەوتی شادەروێش تەسلیم دەکەن.

سێهەم: قات و قڕی دوای ئەم کارەساتە. «هەزاران مرۆڤی چارەڕەش پاش گوشتاری قەزاقەکانی خوانەناس و غەددار کە لە برسان پەلا دەهاتن، ئەوانیان بە تێکڕایی لە قەبری گشتی دەناشتن، ئەو شوێنە بە گۆڕستانی برسییەکان نێودێر کرابوو!».(ل:١٦٩). «گەنم و دانەوێڵە، بنەی هاتبوو، وەرزێڕەکان چ توانستی کاری کێڵان و زەویوزاریان نەبوو. لە هەلو مەرجی ئەوتۆدا نەدار وبرسی و ڕووت و ڕەجاڵ کە بە تەنیا بە ڕواڵەت زیندوو بوون و بەس بە دەنگی نووساو و دڵی پڕ حەسرەت و بە ناڵەینی پڕ سۆز دەکڕووزانەوە».(ل: ١٩٠-١٨٩). «... دوای ئەو گوشتارە، گرانی و قات و قڕییەکی بە ڕادە گشت ناوچەی موکریان لە خۆ دەگرێ. بە وتەی بەساڵاچووان، تەنانەت خەڵک مەجبوور بوون گۆشتی سەگ و پشیلە بخۆن». (ل:٢١٢).

لە مێژووی فەرمی ڕووسەکاندا ئەم کوشتارە وەکوو سەرکەوتنێکی گەورە لەمەڕ سپای عوسمانی دایە (سپای عوسمانی لە ناوی شاری مەهاباد بوو و بەڵام توانستی بەرگری لەخۆ و شاری نەما، بۆیە هەر زوو پاشەکشەی کرد و شار بەجێ دەهێڵێت). بە ڕوانگەی (ڕیکەر)ەوە مێژووی فەرمی لەلایەن دەسەڵاتدارانەوە بە چەشنی پێویست چەواشە دەکرێت و ئەوەی بزر دەبێت مێژووی لەقەوماوانە. لێرەدایە کە بیرەوەری پاشماوەکانی کارەسات ئەتوانێت ڕێچکەیەکی تر لە مێژوو بدۆزێتەوە. لە بیرەوەرییەکانی کارەساتی ١٩١٦ی سابڵاغ نە تەنیا هیچ ڕشادەت و سەربەڵندییەکی ڕووسەکان شەمەند ناکرێت، بەڵکوو دڵڕەقی و بێڕوحمی ئەوان بەرجەستە دەبێتەوە، لە لایەکیتر پاش کارەسات، کە بە مێژووی فەرمی دەسەڵات بە کۆتایی هاتن و سەرکەوتن بەسەر دوژمن پێناسە دەکرێت لە لایەن (بیرەوەری)یەوە وەکوو قۆناغێکیتر لە کارەسات دەنوێنێت، قات و قڕی و گرانییەک کە بەسەر شاردا دێت ڕوویەکیتری ئەم شەڕە نیشان ئەدات. لەم بیرەوەریانە کەسایەتی (قازی فەتاح) وەکوو نوێنەری گشت جەماوەری مەهاباد بە سیمبولی دەکرێت و نەترسی و بەهێزی ئەو هێمایەک لە ڕۆحی پارستنی زێد و نیشتمانە، واتە لە گشت بیرەوەرییەکاندا قازی فەتاح هێمای گشت خەڵکی شارە،

ئەم هێمایە لە هەوڵی شەمەند کردنی چەمکی (خۆشەویستی لە

ڕادەبەدەر) بە نیشتمانە، کەواتە کەسەکان لەبەر ئەوەی خۆشەویستی و داخی خۆیان بە شار نیشان بدەن، لە بیرەوەرییەکانیاندا، سەرچەشنێک (لەبەردا قازی فەتاح) بەرجەستە دەکەنەوە و دەیهێننە ناو قاڵبی (گێڕانەوەی) خۆیانەوە. هیچ یەک لەو هەمایانەی کە لە بیرەوەرییەکان دەوترێتەوە لای مێژووی فەرمی دەسەڵات مانای نییە و بەڵکوو ئینکار و نەرێنی لێدەکرێت.

ئەگەر دیسانەکە بە ڕوانگەیەکی ڕیکۆری سەرنجی ئەم بیرەوەریانە بدەینەوە بەم دەرئەنجامە دەگەین کە کەسەکان بۆ ئەوەی بتوانن ئەم ڕووداوە تەنانەت بە شێوەی زارەکیش بێت بە جیلی داهاتوو هەناردە بکەن و لەلایەکی‌ترەوە –وەکوو فرۆید دەڵێت- قەبووڵی نەمانی (ئۆبژەی لە دەستچوو) بکەن، لە هەوڵی ئەوەدان سەرچەشنی ڕووداوەکە بگێڕنەوە. گێڕانەوەی سەرچەشنی ڕووداوەکان (هەر بەم جۆرەی ڕیکۆر لە (تۆزۆتان تۆدۆرۆف)ەوە دەیڵێتەوە) ڕێگەیەکە بۆ ئەهوەن کردنەوەی دەروونی مرۆڤ و هەوڵە بۆ گەیشتن بە ئاقارێکی نوێیە کە دەبەتە (داهاتوو). گێڕانەوەی سەرچەرشنی ڕووداوەکان، گێڕانەوەیەکە کە ڕووداوەکان بۆ جیلی نوێ دەستەبەر دەکا. هەر بەو شێوەی ڕیکۆر دەڵێت:«ئەوە گێڕانەوەیە کە شێوەیەکی تایبەت لە دەستەمۆکردنی بیرەوەری ساز دەکا». بیرەوەرییەکانی کارساتی ۱۹۱٦ی مەهاباد پێکهێنان و دەستەمۆ کردنی بیرەوەرییەکە کە دژ بە گێڕانەوەی مێژووی دەسەڵات و جاریکی‌تر ئەمە بەروڕوویی پرسیاری چۆنییەتی گێڕانەوە و بەرەڕوو بوونەوە لەگەڵ مێژوو دەکاتەوە.

سەرچاوە و پەراوێزەکان:

. خاطره و فراموشی. پل ریکور. ترجمه: ویکتوریا طهماسبی
. کووشتاری خەڵکی سابڵاغ بە دەست سپای ڕووس (۱۹۱٦). کارەساتی دەرسیم (۱۹۳۷-۳۸). ژینۆسایدی ئەنفال (۱۹۸۸)
. ئەوە بەو مانایە نییە ئەمە بۆ ئەم کارەساتانە هیچ دەقێکی مێژوویی یان شیکارانەمان نەنووسیوە، بەڵکوو مەبەست ئەوەیە نەمانتوانیوە چەشنێک لە تیۆریی یان لانیکەم دەلاقەیەکی تر بەرەو مێژوو بکەینەوە.
. گشت سەرچاوەکان لە کتێبی: کارەساتێکی مێژوویی، کوشتاری خەڵکی کورد بە دەست سپای ڕووسی تزاری ۱۹۱٦، عەزیز وەلیانی. چاپی دووهەم. سەقز، نەشری گوتار (۱۳۹۷)، وەرگیراون.

ئەندێشەی مرۆڤ و خەونێکی داستان ئامێز ...ڕێباز محەمەد جەزا

“خوێندنەوەیەکی پانۆرامیە بۆ ڕۆمانی سەمای یەسنا لەئاگردا ”

ناوی ڕۆمان : سەمای یەسنا لەئاگردا نووسینی : جەبار عوسمان
ژمارەی لاپەڕە : 206 تیراژ: 500دانە
ساڵی چاپ : 2018 بەرهەمی گروپی گوڵیار بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە

لێرەو لەم نووسینەم دا ڕۆمانی سەمای یەسنا لە ئاگردا دەخوێنمەوە بۆئەوەی ئەم بەرهەمە بەرمەوە بۆ ڕەچەڵەك و دروستکردنی لێدوانی ڕەسەن لەو بارەیەوە، چونکە دەبێت مرۆڤ دەرك بەوە بکات، ئەو شعورە لەلای خۆی دروست بکات، کە خوێدنەوەی ڕۆمان جۆریٍ‌ك لەسەربەستی و ئازادی دەوێت . هەڵبەتە ئەمەش کاتێك دێتە بەرچاو لەمانا سایکۆلۆژییەپەتیەکەی دووری بخەینەوە و دای بماڵین لێی، بە مانایەکی تر مەبەست لەم جۆرە گفتوگۆیانە گەرانەوەیە، بۆ پرسە بنەرەتی و سەرەکییەکان بەگشتی و دەقی ئەدەبی بەتایبەتی، کە لێرەدا مەبەستمان لەپرسە سەرەکییکانی ڕۆمانە وەك و ئەدەب و دەست پێکردنی گفتوگۆکان لەسەر دۆی بابەتەکان کە خودی ، دەق خۆی بەشێکە لەو ئەزموونە واتە کاتێك کە ئیمە دەزانین “خوێندنەوە” مانایەکی جیاواز لە مانا باوە سایکۆلۆژییەکان لەخۆ دەگرێت ، خۆ بەخۆ لە وە “دووردەکەوینەوە “و جیا دەبێتەوە و پرسیاری ڕەسەن و دروست لە دایك دەبن .

ئێمە لێرەدا بەهیچ جۆریك بەنیاز نین لەروی زمانەوانییەوە هیچ بڵێین بەتەنها ئەوەندە نەبێت ، مەبەستی خۆمان روون دەکەینەوە بەوەی کە کێشەی ڕۆمان وا دەخەینە روو وەکو ئەوەی لەم ڕێوە لەم کاتەدا پایەیەکی گرنگی ئەدەبە و نهێنی خویندنەوە و راڤەو رەخنە و لێکدانەوەی هەمە جۆری لەخۆ گرتووە ، بۆ لەوەی ڕۆمان لەم ڕێدا

لەقەیراناویترین دێخیدایە ، بەدەر لە قەیرانی نووسین خۆیشی کەواتە کە باس لە کێشەی ڕۆمان دەکەین مەبەستمان ، لەو باس و خواسانەیە کەپەیوەستن بە ژینالۆژیایی ڕۆمان وەکو ئەدەب و بەستنەوەی بەتێڕامان و تێفکرینی وجودی و فەلسەفی و بون و نەبونەوە و لەئاستیکی تریشیدا خراپ بون و کەوتنە قەیرانی ئەدەبییەوە و لێرەدا کیشەکە گەورە دەبیت بۆ مانا گەورەکەو باسەکە هەستیار دەکات, واتا کیشەی بون و نەبونی ڕۆمان وەکو ژانرێکی ئەدەبی دروست دەبیت, بە دیویکی تردا نەبینیی وەکو کێشە و بایەخ پێنەدان و پشت گوێ خستنی دەبیتە بەشێکی تری گرفتەکە و بەهەردووکیشیان بەدوای خۆیاندا ئەو تێگەیشتنە سواوەی کە مەسەلەی فرۆشتن و ئەزبەر کردنی لەلایەن کۆمەڵێك خەڵکی نەشارەزاوە دەبنە پێوەرو بۆ “کێشەکە – ڕۆمان “و بگرە”کیشە”مانای فراوانتر و قوڵتر و گەورەتری هەیە و لەبنچینەشدا بۆ مشت و مڕی فەلسەفی گونجاو ترە وەك مانا بازاڕی و باوەکەی .

بەهەرحاڵ دەبێت بگەڕێینەوە بۆ ڕۆڵە سەرەکییەکەی ڕۆمان ، لە ڕووی بنیاتنان و لە جیهانی مۆدیرندا و خویندنەوە وەکو”دۆکترینیکی – عقیدە”یەکی شایان بەخوڵقاندندنی فۆڕم و شیوازی جۆراوجۆر. یان بە مانایەکی تر بەخویندنەوەی کێشەکان دەتوانین لێکدانەوەی درووست بۆ ڕۆمان بکەین، واتە کاتێك ڕۆمان دەبێتە کێشە و ئاوس دەبێت بە یەکەکانی فەلسەفە و تەکنیك و مێژو…هتد. ئەوە مانا راستەقینەکانی ڕۆمان دەردەکەون و خوێندنەوەیش دەبێتە دەرخەری ئەو لایەن و نهێنیە شاراوانەی دەق و گەیشتنە هەناوی داهێنان- لێرەوە پرسەکە بەرە و شوێن و بابەتی تر دەڕوات، بۆیە لێرەوە دەچینە ناو کرۆکی باسەکەوە.

بەگشتی داستانی ئەم ڕۆمانە گێڕانەوەیە لەسەر ئاستی دووزەمەن و دووەمێژوو دوو قۆناغی مرۆڤی کورد کە پڕن لەبەرخودان و گیان فیدایی و گیانبازی کە لەدنیای نوی ٰ و هاوچەرخدا هەمیشە دۆزەکان خوێندنەوەو تێفکرینی هەمە چەشنە لەخۆدەگرن هەروەکو یەکێك لە دروشمەکانی (جۆرج باتای) ئەوە بو کە دەیگوت:”پەسند “کردنی ژیان تا سەرە مەرگ ” (1) بۆنمونە ئەگەر لەم رستەیەوە بچینە ڕۆمانەکەوە، ئەوە دەبینین هەڵبژاردنی بابەتەکە خۆی کێشەیە لەسەر ئاستی(نەتەوەیی و تاکە کەسی) بڕوانە لاپەڕە (19) ی ڕۆمانەکە : ” هێ دایەگیان . . بزانە لە دوای کۆچی تۆ چی ڕوویدا !! دەمەوێت هەموو ئەو ڕووداوانەت بۆ بگێڕمەوە ، کەسربێەکان بەسەریان هێنا ین ” یان لە شوێنێکی تردادەڵێت : ” ئای لەتۆ جەنگ ، چەندە نەفرەت

لێكراویت ! كاتێك ناوت دێت هەموو خەونە جوانەكانی ژیان لەگەڵ خۆت دەبەیت ” دووزەمەنەكە بە ڕونی لەو دووڕستەیەدا بەدیار دەكەوێت لەیەكەمیان دا : ئاریشەیەكی ئاینی و میٓژوویە.

لەدووەمیاندا : دژی نەتەوەو ڕیشە مێژوویەكە ئاوێزان دەبێت بەنوێ بوونەوەی ئاینێك كە دیرێكی هەیە واتە : لە ئاستە نەتەوەییەكەیدا، كێشەی خەباتی نەتەوەیەك بە دیار دەخرێت، كە بەدرێژای دیرێك ، هەتا ئێستایشی لەگەڵدا بێت، كێشەی پەسەندنی كردنی ژیان خۆیەتی،لەم ئاستەیدا ڕۆمان دەبێتە (خەم) خەمێكی وجودی و قورس و خاڵی لە مانا سایكۆلۆژیەكەی، وەكو ئەدەب هەڵگری پەسەند كردنی خەمەكانی بوون خۆیەتی ، كە لە ئێستادا چەندان بابەتی گرنگ و نیشتمانی هەن فەرامۆش كراون و پەراوێز كەوتون، هەروەكو چۆن (باتای) وتویەتی: “ئەدەبیات یا هەموو شتێكە یا هیچ” (2) ئەدەب كە دەمانخاتە سەر كەڵكەڵەی (بوون) وەكو بابەتێكی گرنگ و پڕ لە بەرپرسیارێتی، لەم كاتەدا ئەم ڕۆمانە دەبێتە نمونەیەكی بەرجەستەی پڕ لە كێشە و لە لایەكی تریشەوە ڕۆمانی (سەمای یەسنا لەئاگردا) وەرگیراوی مێژویەكی دیاری كراوی ژیانی سیاسی ونەتەوەیی كوردە، (خەم) ی نوسەر لێرەدا دوبارە زیندوو كردنەوە و بەرز ڕاگرتنی ئەو دووزەمەنە هاوشێوەومێژوییانەیە لە بەرگێكی تێكەڵ بە ئەفسانەو داستانی هونەریانەو ئەدەبیانە .

هەروەكو لە حیكایەتێكدا (خۆرخی لویس بۆرخیس) نوسیویەتی :”نوسەرێك سزای مەرگی بەسەردا دەسەپێنرێت ، ئەو داوای یەك ساڵ مۆڵەت لە خوا دەكات تاكو بتوانێت كتێبەكەی تەواو بكات.” (3) ، ئەمەش دۆخی هەموو نوسەر و دانەر و كەسە بەرپرسانەیە كە دەیانەوێت لە ڕێی ئەدەبەوە (نوسەر)دەبێتە بەشێكی مەزنی كێشەكەو بوونی (نوسەر)خۆشی ئاوێزان دەبێت بە (دۆگم _تقلید)ەكانی یاخی بوون كە دژی لاساگەرێتی و خۆ دووبارە كردنەوەیە لە پێناو گەیاندنی حەقیقەت ، ئەڵبەتە حەقیقەتی ئەدەبی بە جۆرێك دەوترێت كە (كێشە) دار بێت ، چونكە نوسینی بێ كێشە واتە مەرگی نوسین و بڵاو كردنەوەی ئاژاوە .

(كێشە) لەم ڕۆمانەدا وەكو (بابەت) جیاوازە لە (ئایدیا)كانی نوسەر وەكو (كێشە)،بەڵام لە هەمان كاتیشدا یەكانگیرو هاو مانا لەڕووی فەلسەفیەوە، (گادامیر) وتەنی : ” ئاسۆی ڕابردوو بە شێوەیەك بوو تێپەڕی ،كە بوو تێپەڕی و ئیدی ناگەڕێتەوە.”(4). بەڵام لە ڕوویەكی ترەوە زیندوویی و بەها داری خۆی دەگەیەنێت وەكو(بۆڵ دێمان) هێمای بۆ بنەمای (…) هزری (نیچە) كردووەو گوتویەتی : “كە پێكناكۆكی نێوان كامڵ بوونی مێژوویی و ئافراندنی هونەری هەر لە بنەڕەتدا

ڕادیاردەیەکی پەیوەستە بە مۆدێرنیزم و بە شێوەیەکی تایبەتی بە ڕابردوو مێژووە بەستراوەتەوە ” (5) هەروەکو چۆن چەندان نمونەی زیندوو هەن لە ڕۆمانەکەدا کە باشترین بەڵگەن لەسەر ئەو گوتانەی سەرەوە، خوێنەری بەڕێز دەتوانێت خۆی بۆی بگەڕێتەوە .

ئا لێرەوە تێدەگەین ئەم ڕۆمانە بە مانای (کێشە)سەر بەساتی دروست بونی ڕۆمان خۆیەتی و زادەی ئەو ساتەیە کە بەرەو ڕووی ئاراستەی گونجاوی خۆی دەڕوات ، ئەوەتا , (ئێدمۆند هۆسیرڵ)ی فەیلەسوف ی سەدەی بیستەم گوتویەتی : (بەرەو خودی شتەکان. (6) من لێرەدا ئەو دووهێڵە درمی و زەمەنی وەمێژووی و دیرۆکیە دەبەمەوە بۆ لایەنە مۆدێرنەکەی هەروەکو : (دۆمان) ڕای وایە : “لەبەر ئەوەیە ئەدەبیات بەردەوام لە بنیاتی خۆیدا مۆدێرنە. “(7) هوشیاری لێرەدا و لەم ڕۆمانەدا گەڕانەوەیە بۆ دۆزینەوەی دۆگمەکانی نوسینی ڕۆمان و بە (دۆکترین ــ حقیقەت) کردنیان و بردن و فڕاندن یان بۆ ناو یەکەیەکی گەورەتر کە خەمی (نیشتمان و نەتەوە)یە . ئەمەیە ئەو هوشیارییەی کە (کێشە) دروست کەریەتی و بە تەنها کێشەش دەتوانێ ئەو ناسنامەیە ببەخشێ و نوسەر بە فێربوون و فێرکردن لە ڕابردووەوە , ئەو خەمە پەخش دەکاتەوە کە خەریکە لە یادەوەریاندا کاڵ دەبێتەوە یان خەریکە ڕوو لە نەمان دەکات .واتە لە ساتی خوێندنەوەو تێفکرینەکانی نوسەرەوە بەرەو زیاد کردنی پەژارە دەچین . چونکە لە یەك کاتدا (نوسەر) فێربوەو (فێریش)دەکات کەسێك کە فێربوونی تەڵاق دابێ چ باکی بە پەژارە هەیە یان چی لە خەم بکات بە مانایەکی تر بە خوێندنەوەی ئەم ڕۆمانە (فێربوون) زیاد دەبێت و پەژارەو خەمەکانیش گەورە دەبن و زیاد دەکەن و بە پێچەوانەشەوە ڕاستە . پەژارەو خەمی نوسەر کەسی نیەو چ پەیوەندیەکی سایکۆلۆژی ساتی پێکەوەیان نابەستێتەوە .

بە هێندەی فێربون و خوێندنەوەی ئەو مێژووەیە . کە تاکو ئێستا کەمترین خەڵکی دوو دڵ و قەلەق کردووە لە بواری دروستکاری و ڕۆماندا, وە کەمترین گومان و داهێنان لەو بوارەدا گرتونیەتیەوە بۆ دۆزینەوەی حەقیقەتی ئەدەبی میللەتێك کە خۆی فیدا دەکات و قوربانی دەدات و خوێن دەڕێژێت و پرسیار ناکات !! (لائودزێ) لە (دائود جینگ) دا دەڵێ : (واز لە فێربوون بێنە پەژارە بەسەر دەچێت . (8) (کێشە) ی نوسینی ئەم ڕۆمانە , خودی نیەو ناچێتەوە سەر پەژارە دنیایی و ماددی و خێرا ڕاگوزەرەکان بە قەدەر ئەوەی دەست بردنە بۆ پرسە سەرەکی و نهێنی و فەلسەفی و وجودیەکان ، ئەمەش وا دەکات لای خوێنەر جێگیر بێت بە گواستنەوە لە خوێندنەوەی بەشەوە بۆ

خوێندنەوەی هەمووی (کلی) بە یەك پێگرتنی پارچەیەکی دەق (…) بە شیکردنەوەی بنیاتی دەقی گشتگیرەکی کە ئەمەش لای یەکێکی وەکو (جولیا کریستیڤا) وا دەکەوێتەوە کە پێی وایە (….) لە ڕۆمانەکاندا شتێ سەرهەڵدەدات کە زۆر تر هێڵکاریە : (پێکهاتەیەکی وەرگیراوی یان کەسێتیە (9).

هەروەها دەبێت ئەوەش بڵێین ئەو هاوارانە هاواری نەتەوەییەو پەیوەستە بە خەباتی ڕزگاری نیشتیمانی گەلێکی ستەم دیدەو سەرکوت کراو، ئەوەش بڵێین (جولیا کریستیڤا) لە کتێبی (معنی ولا معنی لتمرد) دا جەختی لەوە کردۆتەوە کە تێوریزە کردنی ئەدەب وەك و گەشتێك وایە لە ناو ئاڵۆزی و نادیارەکاندا ,…(10) هەرلەسەرەتاوە کە ئەم ڕۆمانە مان بەرکێشەی کرد ، بۆ ئەوەی بوو گرنگی و نرخی نوسینی نوسەر و خوێندنەوەی خوێنەر بەدیار بخەین لەم هەنووکەدا ، وەکو (بابەك ئەحمەدی) لەو بارەیەوە دەڵێت : ” خوێندنەوە لەهەمبەر سەربەخۆیی دەق وەفاداره”(11) و ئەدەبیاتیش بەگشتی فرە جۆر و شێوازە هەروەکو (ڕۆلان بارت) دەڵێت : ” ئەدەبیات شتێك نیە جگە لە شێواز و شیوازی ئەدەبیاتیش بریتیە لە ئامانجی ئەدەبیات” (12) .ئەم ڕۆمانەش (سەمای یەسنا لەئاگردا) کە (کاك جەبار عوسمان) نوسیویەتی وەکو شێوازێکی نوسینی ئەدەبی خودی ئامانجەکەیەو لێرەدا بە کێشەی دەکەین .

کەواتە ڕابردووی (گێڕانەوە)بەقەدەر ڕابردووی کاتە ، تەنانەت گێڕانەوەی نوسراویش مێژوویەکی زۆر درێژی هەیە . بەلام ڕۆمان شێوازێکی تایبەتە لە (گێڕانەوە) ، کە هەمان داهێنانی چیرۆکی درێژ و پەخشان ئامێزە بە پشت بەستن بە ڕیالیزم و بەرهەمی ئەزموون و خەیاڵە نوێیەکانی تاکە کەس(13) و ئەوانەی هاوڕان لەگەڵ مێژووگەرایی وادەڕوانن لە مێژووی ڕۆمان کە پەیوەستن و پەیوەندیان ئەندامیە وە ئەو وێنەیەی کە لەڕۆماندا ، بۆ نمونە بالزاك هەیەتی، بەڵام ڕۆمانی تازە وە لەگەڵیدا ڕەخنەی نوێ ، ئەو کارنامەیە ڕەتدەکاتەوە کە ئەو پەیوەست بوونە مێژووی بێت(14) .دەرچون لە بەرگی مێژوو ، یاخی بوون لە زەمەن ، لە کاتێکدا کەلەسلوکی زیاد ناکات بە بۆچوونی بەندە ڕۆمانی سەمای یەسنا لەئاگردا چەندین ڕیسکی مێژووی کردوەو لێژیکی ڕۆمان و شێوازی نووسینەکەش ئەو دێخە پەسەند دەکات بۆنمونە گەر لەسەر ئاستی کەسێتی قسە بکەین : (پیر شاهۆ و کارەکتەری نەسرین) یان (یەسنا – ئارین) و هەروەها

ئەبینین نووسەر زۆر بەهاوسەنگی مێژوو ئێستای پێکەوە بەستووەو لە هەندێك شوێندا نووسەر توانو سەلیقەیەکی سەرسام کەر بەکاردێنێت لە خوڵقاندنی ئەفسانەی نوێو هاوچەرخ کەبە بۆچوونی بەندە ئەمەبەشێکی ئە ئەفسوونەی دەقەکەیە کە من سەراسمم بەو هەناسەیە بۆنمونە خوێنەری بەڕێز دەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ(ل 12 و 13) ی ئەم بەرهەمەو بەجوانی ئەو کاتانە وێنابکات کە بەزمانێکی پڕلە شیعریەت و کوردیانە نووسەر سەرقاڵی نووسینەوەی ئەفسانەیەکی هاوچەرخ و سەردەمیە .

(مارسل پروست) دەڵێت :" ژینی ڕاستەقینە ژیانێکە لە ئەنجامدا دوبارە دەیدۆزینەوە ، دیار و ئاشکرایە تەنیا فۆرمی ژیان کە لەڕاستیدا بە ئاکام ئەگات ئەدەبیاتە) (15) هەر لەبەر ئەوەیە کە لەو کاتەوە تا ئەمڕۆ ڕۆمان ویستویەتی زۆرترین ڕادە ، بەهرە ، لە ئەفسون و ئەو ڕاکێشانە بونیادیە وەربگرێت کە گێڕانەوەی چیرۆکی هەیەتی . <جیهانی ڕۆمان > جیهانی مۆدێرن ، وەکو سیستەمێکی بەهای عورفی و بڕیار گەلێك وەسف دەکرێت کە هەموویان سەخت و بەهەشت بوونە هەروەکو چۆن ، زمانە (واقعی – سیحریە) و تێکەڵ بەشعریەت ڕەنگەکان و ئاگرو تێگەیشتنی سایکۆلۆژی مان لە ناو پەرستگاو ئەو زەمەنەی گێڕانەوەکاندا بۆ شی دەکاتەوە و ەکو لەلا 27دا هاتووە : " – من هێزی ئاشتی و خاوێنیم و جوانیم … هێزی ئەوەت پێدەبەخشم ، هەمیشە بەجوانی و شێوەی خۆت بمێنیتەوە و دەرونت ئارام و بێگەرد بێت ، لەهەموو هەستێکی تاوان " دواتریش نووسەر یەك بەیەکی ڕەنگەکانی ئاگرمان بۆ شیدەکاتەوەو ئەومانا سایکۆلۆژی و فەلسەفیانەی ئاگرمان بۆ دەخوێنێتەوە و نزیك دەبێتەوە لە پسپۆریەسایکۆلۆژیەکەی نووسەر خۆی وەکو لە دیالۆگێکی تردا نووسەر دەنووسێت : " متمانەم پێبکە دایکە گیان … تائەو شەوەی جەستەی یەسنا لە نێو شەڕی سەربڕەکاندا بۆ ئاسمان هەڵکشا ، وامدەزانی هەمووئەو دیمەنانەم بەخەون بینیوە ، ئەز کاتێك ئەم رۆمانە و چەند رۆمانێکی تری نووسەر (جەبار عوسمان) م خوێندووەتەوە هەستکردووە بەڕاستی نووسەر سەرقاڵی خۆخەواندن بووە لەکاتی نووسیندا کە پەیوەستە بە پسپۆڕیەکەی نووسەر خۆیەوە وەکو (پارا سایکۆلۆژیستێك) .

ڕۆمان لەم چاخەماندا ، ئەو پەخشان هونەریەیە بەمانا بەرزەکەی ، کە زمانی ڕۆمانی پەخشانی یە (16) و ڕۆمان جیهانیکی توند و ئاڵۆزە ، کۆتایی ئاوێتە کردنە ، چونە ناو شێوازە ، کە ڕەنگەزی گێڕانەوەی پەخشانی یە لەبەر ئەوەی منداڵی

داسـتانە (17).ـان بـارت (R. barthes) ، لـە هەنـدك لـە
نوسینەکانی دا دەربارەی مان دەت : ” شایانی گونجاندنە
لەگە کمەگادا)” (18)بنمونە گەر بگەمەوە برمانەکەی
نووسەر چەندین ڕووداوو بەسەرهات و چیرکی سەیرمان ب دەگتەوە
لەوانە : ” چیرکی نەمردو حەزرەتی ئیبراهیم ” کە بەشوەیەکی زر
بەچژو لە پرسیاری منداکەوە چیرکەکەمان وەکو خی بدەگرتەوە
هەروەکو چن دنیای نووسینی ئەم رمانە پە لە داستان لەوانە :
داسـتانی خشەویسـتی : (ئـارین و مالـك) و بەرخـودانی ئـەو دوو
جەنگاوەرە ئەویندارە لە ل117 دا دەت : ” ئەو خاوەنی هزکی
ئەفسووناوی و ویستی خیەتی ، ئەو شەرابی نەمری و هزو جوانی
بەردەوامی ژیانی نشکردووە ، ئەو ئستا بەشکە لەرح و بەنو
هەموو کەلەبەرًکی ئەم گەردوونەدا دت و دەچت و دەتوانت بەنو
ئاگرو هزی لە ادەبەری دووژمندا بچت و بەشمشرە قورس و تیژەکەی
و تکیان بشکنت و پارچە پارچەیان بکات ” . مان سەرکەشە،
ششکـی سـەرکەشانەیە بەسـەر لاسـایی کردنـەوەی مـانی
ناسراودا، یاخود ساکانی مانی لاسایگەری (19) .

میشال زیرافا (M. zeraffa) وای وانیوە کە مان سەرەتا لە
ئاستی یەکەمدا دەربینە لە هگەزی گانەوەی پەخشانی،
لە ئاستی دووەمدا حیکایەتیکی خەیای یە (20) ، لەمەوە بمان
دەردەکەوـت یەکـك لەهگــەزە گرنگەکـانی مــان
(گانەوەیە) و ئەویش لە گەی (خەیا و تەکنیکەوە) وە
دەستەبەر دەبت لە کارکی نو و شایستەدا ، ت دەگەین
ئەدەبی گانەوە ئەوەیە کە لە وانگەی (ئەفاتون)هوە
هگەزکی تکە و لە وانگەی (ئەرست)شەوە هگەزکی
دابراو و تەواوە. دەتوانین بەوەی کەئەفلاتون (لە کماردا) بی
جهشتووین ، ئەو جیاکاریە بکەین لە نوان (گهوەی پوخت و
لاساییگەردا) یان لە نوان خەیاگەو ونە گرتندا (21). بە
گووتەی (ژان پ سارتەر) لە کتبی (بابەتی خەیایدا) : ”
جیهـانی خەیـای ئمـە ، جیهـانیکی نـاسـتەقینەیە و هـەر
ونەیەکـی خەیـای هەبـوونی بەسـراوەتەوە بـە
خەیاکەرەوەکەوە (22) بە واتایەکی تر خەیا دوو ئاستی هەیە :
ئاستکیان خەیاکەرەوەیەو ئەوی تریان خونەری ئەو خەیاەیە و
ئاستی چەشەی خەیاەکەیە و گانەوە گەلك مانای هەیە وەکو
(سعید یقگین) لە وتارکیدا لە ژ ناوی (نقریات السرد و
موچعها)دا باس لەوە دەکات زاراوەکان لە هەر پسپیەکدابن
، جرکن لە بەدەست هنانی دەلالەتی تایبەت بەو پسپریە

خۆی کەسایە‌تیە‌کە دیاری دە‌کات، وە‌ بە‌ بیروڕای فۆرمالیە‌کانی ڕووی ئە‌م تیۆریە‌ ، بانگە‌شە‌ی لە‌دایك بونی زانستێکی نوێی دە‌کرد بە‌ مانای(ئە‌دە‌بیە‌تی ئە‌دە‌ب) کە لە‌کارە‌کانی(فلادیمیربرۆب)دا دە‌ربارە‌ی گە‌یشتنە‌ (السردیات – گێڕانە‌وە‌کان) وە‌کو (تۆدۆرۆف) خستیە‌ ڕوو ، پەیوە‌ندی زاراوە‌ی ئە‌دەبی بە‌ مە‌وداکانیە‌وە‌ لە‌ ڕە‌وانبێژی و زانستە‌کانی ترە‌وە‌ بە‌ تایبە‌تی (شیعر و دراما) کاریگە‌ری بەهێزی ئە‌زموونی (هونە‌ری شیعر)ی ئە‌رستۆی پیوە‌ دیارە‌.گێڕانە‌وە‌ پاشکۆ و شوێنکەوتە‌ی شتێکی دیاری کراو نیە، بە‌ڵکو پەیوە‌ستە‌ بە‌ سە‌رهە‌ڵدانی ڕۆمان لە‌ دوایە‌کانی سە‌دە‌ی (18) و پاشتر ڕاو بۆچونە‌ جۆراوجۆرە‌کان کە بڵاو بونە‌وە‌ وە‌ هە‌ریە‌کە لە‌ زاراوە‌کانی گێڕانە‌وە لە‌ شێوە‌ی بە‌کارەێنانی مانادا جیاوازی فرە‌یان هە‌یە‌و گونجاویشە‌ .. کە هە‌ر یە‌کەمیان هە‌موویان بە‌کاربێنێت وە‌ داهێنان پەیوە‌ستە‌ بە‌ مە‌عریفە‌ی گێڕانە‌وە‌وە‌ و مامە‌ڵەکردنی بە‌ جوانترین و وردترینە‌وە‌ بۆ وێنا کردن (23) (جیراڵد پرێس) لە‌ کتێبی : (زاراوە‌ی گێڕانە‌وە‌دا) بە‌م شێوە‌یە‌ پیناسە‌ی دە‌کات (گوتنێکە یان هە‌واڵێك) وە‌ك بە‌رهە‌مێنە‌ری کردە‌یە‌ك یان ئامانجێك کارو بونیاد و کردە‌ی بونیادی بۆ یە‌كێك یان زیاتر لە‌ ڕووداوێك یان ئە‌ندێشە‌یە‌ك (چیرۆك) ، لە‌لایە‌ن یە‌كێك یان زیاترە‌وە‌ (24).یان گێڕانە‌وە بە‌ تێکچرژانی دە‌نگە‌ هە‌مە‌جۆرە‌کان و زیاتر لە‌ هوشیاریە‌ك و بیروڕایە‌ك سە‌بارە‌ت بە‌ جیهان دە‌ناسرێتە‌وە‌ (25).ئەوەی زانیمان گێڕانەوەی ئەو رۆمانە لە سەر ئاستی تەکنیك و گێڕاوە بۆ بەندە زۆر بە چێژ بوو هاوتا لەگەڵ چەندین وەسفی جوان و هونەری بۆنمونە لە لاپەڕە 121 دا بەمەدەست پێدەکات: ” ئەوان وەك شارە مێرولە لەهەموو شوێنێکەوە هێرشیان دەهێنا . هێندە زۆربوون ئەو پێدەشتەی ، کە چەمەکە بەدرێژایی خۆی بۆی شۆڕدەبویەوە ، لە زۆری لەشکری سەربڕەکان ڕەشی دەکردەوە . هەروەها لاپەرەکامی تری وەکو : (127 ،129 ، 149 و 173 و هتد …) کە سەرسام بووم بەو وەسف و نمونەی ئەفسانەی رووناکی ئەشکەوت و دنیایەکی پڕ لەخەیاڵ بە چنینێکی ناوازەوە . هە‌ربۆیە‌ کێشە‌کانی ناو ڕۆمانی(سەمای یەسنا لەئاگردا) دابە‌شدە کەمە سە‌ر چە‌ند ئاستێك و لە‌گرنگترینی ئە‌و کێشانە‌ لە‌ڕووی (گێڕانە‌وە‌) :

1/ گێڕانە‌وە لە‌سە‌ر ئاستی ڕەهە‌ندی مێژوویی :

مێژوو کەرە‌سە‌یە‌کی گرنگ و پڕ بایە‌خی ئە‌م ڕۆمانە‌یە‌ و زۆربە‌ی ڕەهە‌ندە‌کانی تریش لێرە‌وە‌ سە‌رچاوە‌ دە‌گرن ،

بە‌جۆرێك بێ تێگە‌يشتن لە‌م (ڕەھە‌ندە‌) ڕەھە‌ندە‌كانى تريش ئاڵۆز دە‌بن و دركردنيان زە‌حمە‌تێكى زۆرى دە‌وێت ، ئە‌مە‌ جگە‌ لە‌وە‌ى كە ئە‌م ڕۆمانە‌ ھە‌ندێك جياكارى گرنگى تيايە‌ كە بە‌تە‌واوى دايدە‌برێت لە‌ (مێژوو) ، من لێرە‌دا تە‌نھا ڕەھە‌ندى مێژوويى دە‌خوێنمە‌وە‌ بۆ ئە‌مە‌ش ڕاو بۆچونى (تێۆرى) چە‌ند بيريارێكم لە‌وبارە‌يە‌وە‌ وە‌كو نمونە‌ وە‌رگرتووە‌ لە‌وانە‌ :
* بۆچونى (فرانس بيكۆن) دە‌ربارە‌ى مێژوو گرنگى و بايە‌خى خۆى ھە‌يە‌ چونكە بە‌ڕاى ئە‌م بيريارە‌(مێژوو) لە‌ دوو بە‌ش پێكدێت :
أ. مێژووى سروشتى ئە‌ويش پێكدێت لە‌ : (-وە‌سفكردنى دياردە‌ ئاسمانى و زە‌مينيە‌كان و – وە‌سفكردنى بارە‌ دە‌گمە‌نە‌كان)، كەڕە‌نگدانە‌وە‌ى ئە‌و ھيزە‌ شاراوانە‌ى دواى بارە‌ بە‌رچاوە‌كان ئاشكرا بكات. ب/مێژووى شارستانيە‌تى ، پوختە‌ى مێژووى شارستانيە‌تى كەبيكۆن بانگە‌شە‌ى بۆ دەكات ، بريتيە‌ لە‌: تۆماركردنى كار و كاردانە‌وە‌ى نێوان مرۆڤ و سروشت ، كە بيكۆن بۆ سێ جۆر دابە‌شى دە‌كات ئە‌ويش :-

- **مێژووى ئاينى** -مێژووى داھێنە‌رى(بە‌رھە‌مدارى) -مێژووى ژيان و چالاكى كەسە‌كان (26) بە‌ پێى بۆچونە‌كانى بيكۆن رۆمانى (سەماى يەسنا لەئاگردا) ڕەھە‌ندى مێژوويە‌كەى ڕەھە‌ندى (مێژووى شارستانيە‌تى)يە‌و بە‌م پێيە‌ش ئە‌ركى كرۆكى مێژوو بريتيە‌ لە‌يادخستنە‌وە‌و تۆماركردنى ڕابردوو بە‌ شێوە‌يە‌ك كە وێنە‌ى ڕوداوە‌كان بە‌ڕاستى و واقعى وە‌ربگيرێت .
- تائێڕە‌ وە‌كو مێژوو يان وە‌رگرتنى مێژوو وە‌كو كەرە‌ستە‌ ھيچ گومانيكى تيانيە‌ و پێم وابيت ئە‌م ڕۆمانە‌ لە‌وڕووە‌وە‌ سە‌ركەوتنى گە‌ورە‌ و باشى بە‌دە‌ستھێناوە‌ بە‌وە‌ى كە زۆر لە‌سە‌رچاوە‌ مێژوويیە‌كانى بۆ نوسينى ئە‌م ڕۆمانە‌ بە‌كارھێناوە‌ بەلام لە‌وێدا گرفتە‌ ، كە (ڕۆمان) بێت و ڕۆڵى تۆماركردن و نوسينە‌وە‌ى مێژوو ببينێت ياخود بيە‌وێ ڕۆڵێكى وابينێت ! ئە‌مە‌ ئە‌و باسە‌يە‌ كەمن زۆر لام گرنگە‌ بيخە‌مە‌ ڕوو بە‌وە‌ى كە ئە‌م ڕۆمانە‌ (سەماى يەسنا لەئاگردا) دێت و (مێژوو) دە‌كاتە‌ كەرە‌ستە واتە‌ ھە‌نگاوى يە‌كەم خامى خۆى لە‌و كەرە‌ستە‌يە‌ وە‌ردە‌گرێت و بە‌كێشە‌ى دە‌كات لە‌ڕێى (ھونە‌رى نووسينە‌وە‌) ، واتە‌ ئە‌م ڕۆمانە‌ نە□ب□تە‌ تۆمارێكى مێژوويى يان (ڕۆمانيكى مێژوويى) و بە□ھ□ى فە‌نتازياوە‌ كە دە‌ستى باڵاى گرتووە‌ بە‌سە‌ر مێژوودا لە‌يە‌كتر جيادە‌بنە‌وە‌ و وێنە‌

زە‌خرە‌فیە‌کان و خە‌یاڵ شوێنی بێژە‌ مێژوویی یە‌کان دە‌گرنە‌وە‌ .

- بەلام بە‌ڕای(دیکارت) لەبەر ئەوەی ئە‌و ڕوداوانە‌ی کە مێژوو نووس دە‌یگ□□تە‌وە‌ بە‌و شێوە‌یە‌ ڕوی نە‌داوە‌ کە لێی دوواوە‌ چونکە مێژوونووس وە‌ك گە‌شتیارێك وایە‌ دوور لە‌وڵاتە‌کەی خۆی دە‌ژی و نامە□یە‌ بە‌سە‌ردە‌مە‌کەی ە‌.(27) لێرە‌دا مێژوو بە‌و پێیە‌ی وێنە‌یە‌کی چنراوی (خەیاڵی)یە کەواتە‌ خودی مێژووش بە‌یە‌کێك لە‌ماناکان دە‌کەوێتە‌ ژێڕ گومانە‌وە‌ و لە‌و خانە‌یە‌دا دادە‌نرێت و (ڕۆمان)نووسیش جارێکی تر کاری لە‌سە‌ر دە‌کات و دایدە‌ڕێژێتە‌وە‌ و ڕوداوە‌کان پۆلێندە‌کات و(خە‌یاڵ و تە‌کنیکی هونە‌ری نوسین)ی خۆی بە‌کاردێنیت بە‌ ئایدیاکانی خۆی بارگاویان داکات بە‌تایبە‌تی لە‌ ڕۆمانی (سەمای یەسنا لەئاگردا) ، چونکە ئەگەر مرۆڤ بیەوێت شتێك دەربارەی سروشت بزانێت ئەوادەبێت هەڵوێستێکی ئەزموونی بگرینە بەر کە تێیدا (ئەزموون)و (تێبینیکردن)بەکاربهێنێت،(..)وەك ئەوەی لەرۆمانی (سەمای یەسنا لەئاگردا) دا دەیبینین وەدیخوێنینەوە کەئەزموون بەجۆرێکە هەردەڵێی لەناوجەرگەی ڕووداوەکاندا دەژین. بەم شێوەیە مێژوو بەپلەیەکی باڵا گۆڕەپانی بەدیهێنانی مرۆڤە . ئەوەش لەبەرئەو ڕاستیەی کەبێگومان(کردار)دەتوانێت یارمەتیمان بدات لە باشکردنی زانینەکانماندا. (28) (بیکۆن) دەیگووت:"یادەوەری بەسەر مێژوودا زاڵدەبێت"(29)بێگومان وتەیەکی بەنرخە ، گەرتەئویلی بکەین لەرۆمانی (سەمای یەسنا لەئاگردا) دا ، لەوەی دا کەڕەهەندی مێژوویی و یادەوەریی خۆیمان لەبۆتەی رۆمانێکی هونەری داپیشان بدات و لەهەمان کاتیشدا وێنەیەکی ڕاستەقینەی هەنووکە بخاتە بەر چاو کە خوێندنەوە بۆرووداوەکانی مێژو وبکات و بەگیروگرفت یان بکات .

- **2/ گێڕانەوە لەسەر ئاستی (وێنەو خەیاڵ):**

لێرەدا لەو ئاستە دەدوێین کەنووسەری رۆمانی (سەمای یەسنا لەئاگردا) ، (کاك جەبار عوسمان) بەکێشەی کردوون ، پەیامی نووسەر لێرەدا تێپەڕاندنی مێژوو و نزیکبوونەوەیە لە وێنەی زەخرەفی و فەنتازیاو شێوەکاریەوە . گەشەوپێگەیشتنی درێژخایەنی ئازادی مرۆڤ ، بەدۆزینەوەی یاساکانی جیهانی دەرەوە و تواناکانی کاریگەریی ئەو یاسایانە ، بۆگەیشتن بەئامانجە مرۆڤایەتیەکان پەیوەستە (30)چونکە "ڕووکەش"ی ژیان ،دەبێتە گۆڕانکاری لەناوەوەی (دەروون)ی مرۆڤەکان

.کاتێك مرۆڤ دەگاتە ئەوەی کە دەتوانن بەهاوکاری هاوشێوەکانیان ،چەند کارێك لەجیهانی دەرەوە ئەنجام بدەن ، دەبێتە هۆی شێوەیەکی تر لەنزیکبوونەوەو خۆناساندنیان (31)کاتێك شکسپیر دەنووسێت :”ئەوکاتەی دەروونم ، هەروەك (چکاوك) لەکاتی هەڵاتنی تیشکی خۆرو ڕووناکبوونەوەی گەردوون لەقوڵایی خاکی تاریك ، لەبەر دەروازەی بەهەشت ئەوەستێت وئاواز دەخوێنێت “،مەبەستی ئەوەنیە ،کە قۆناغەکانی ژیانی (چکاوك)فێربێت .بەڵکو ئەیەوێت بەهۆی یادەوە رییەکان و ئەو هەستانەی کە وشەکان دەجوڵێنێت ،حاڵتێکی تایبەتی لەژیانی دەروونی ،لە خوێنەردا دروست بکات (32).

- ئەگەر بەوردی ڕۆمانی (سەمای یەسنا لەئاگردا) بخوێنینەوە چەندان ڕستەوپەرەگرافی تێدایە کەنیشانەی ئەوەن نوسەر بەتەکنیکی گێڕانەوە چۆن دەسەڵاتی(وێنەو خەیاڵ) دەسەپێنێت بەسەرمێژوو کەتواردا هەر وەکو لە یەکێك لە وێنە هونە ریەکاندا لە لاپەڕە 127 دا دەڵێت :” سەیری ئەشکەوتەکە بکەن ، هەموو هێزی ئەو ئافرەتە لە ڕووناکی ئەو ئەشکەوتە وە سەرچاوەی هەیە “یان لە لاپەڕە 121 دەڵێت : ” ئەوانە بەمرۆڤ نەدەچوون ! بەجانەوەرو دەعبایەك دەچوون ، کە لە ژێر زەمینەوە هەڵقوڵابێتن ،..” لێرەوە دەگەمە ئەو بڕوایەی کە(خەیاڵ و وێنە)دوانەیەکی تێکهەڵکێشن و لێك جیانە کراوەن لەگەڵ (کێشە)دا ئاوێزانن و بەخوێندنەوەی هەر پەرەگرافێکی ئەم ڕۆمانە ڕوون دەبێتەوە (گێڕانەوە) لەڕێی (خەیاڵ ووێنە) وە چەند دەوڵەمەندەو گەنجینە یەکی بە بەهایە .
- **3/ ئاستەکانی (زەمەن وشوێن):**

لەم ڕەهەندەی(کێشەی گێڕانەوە)دا ،گەمەیەکی زۆر خێراو هونەریانە دەبیندرێت کە لەڕووی ڕیتم و تیمپۆی نووسینەوە ، شتێکی سەرسوڕهێنەرە، گێڕانەوە لەسەرئەم ئاستەی دا هێندە تەلیسماویە هەست بەگۆڕینی(زەمەن و شوێن)ناکرێت لە (سەردەم و کاتە جیاوازەکانی ناو ڕۆمانەکەدا) هەرلەبەرئەوەش بوو نەم توانی “دوانەی زەمەن وشوێن “لە یەکتری جیابکەمەوە بەوەی کەزۆر دەرگیر وتێکەڵن .لەکاتی خوێندنەوەی ئەم ڕۆمانەدا هەست دەکەیت جادووت لێکراوە ، لەپێشت ڕوودەدەن لەشوێنێك بۆ شوێنێکی ترو لەزەمەنێك بۆزەمەنێکی تر ڕووداو گەلێك ڕوودەدەن و زنجیرەکان پێش دەخەن ، کەبەردەوام لەگەڵ وێنەو وەسفە هونەریەکاندا ئەم ڕۆمانە شوێن گۆڕکێ و زەمەنی زۆری تێدایە کەئاسان نیە هەموویان دەست نیشان بکەم. بەڵام دەتوانم ئاماژە بەهەندێکیان بکەم لەبەرئەوەی وادەردەکەوێت

دووانەی(زەمـەن وشـوێن)زادەی ئیقـا ع وبیرکردنـەوەو خەیـاڵ ووێنـاندنەکانی سروشتی کوردخۆیەتی ، لەڕاستیدا تاوەکو ئەمڕۆ (کێشـەی شـوێن و زەمەن)لـەزاکیرەی هەرتاکێکـدا بەشێـوازی جۆراوجۆر ماون و پەیوەندی تەنگاتەنگیان هەیەو مەحاڵە بەبێ هیچ هۆیەك و لەخۆوە دروست بووبن ، بەڵکو کێشەی ڕیشەیی و ووجودی ئێمەن لەم نیشتمانەداو لە زەمەنە جیاوازەکانداو لـەلای نووسـەریش بەیەکێـك لەجۆرەکـان ئامـادەیی هەیـەو لەتابلۆیەکی هونەریدا خۆی نمایش کردووە..چونکەلە " هونەردا جـوڵەیەکی نـاجوڵەیە"(33)وجوانترین ڕەگـەز لەوکـارانە دا هەمیشە زیندوویەتیانە و پەیوەستە بە هونەری شێوەکاریەوە (34) "لوسینق" دەڵێت: "ڕۆمان هونەری زەمەنە ، نمونەیەکە وەکـو مۆسـیقا " (35) هەروەوهـا د.عبـدالملك مرتـاچ دەڵێت:"زەمەن، شەبەحێکی وەهمی ترسێنەرە ..(36) لەڕۆمانی (سـەمای یەسـنا لەئـاگردا) ، زەمـەن زۆر خێـرا دەڕوات و لەهەمان کاتدا لەسەرخۆو هێمن و ورد ناتوانین لێی غافڵ بین ، ڕووداو لـەدوای ڕووداو دێـت و (شـوێن وزەمەن)دەگۆڕێـت …کەبەزمانی د.عبدالملك مرتاچ (تێکی گێڕانەوە) دروستدەکات لەهەمان کاتدا ئاراستەکانی (زەمەن وشوێن)یش دیاریدەکات . هەربۆیە ئەم ڕۆمانە توانیویەتی لەم ئاستەشدا کێشەی قوڵ و فەلسەفی نمایش بکات و خۆی بە کێشە بکات وبایەخ وگرنگی خۆیمان بۆدەربخات ……

- **4/ (کارەکتەر)/**

لەم ئاستەدا ئەوەی لای من کەزۆر شایانی سەرنج و لێوورد بوونەوەبـوو ، ئەوەبـوو کەلـەم ڕۆمـانەدا (سـەمای یەسـنا لەئاگردا) دا، کەسایەتی زۆرو زەبەندوجۆراوجۆرنین و جۆی سەرنجی منی خوێنەر بوو کاتێك ئەو ئاستەبەرزە دەبینم لەنووسـین کەچـی کارەکتەرکـان هەموویـان بەیـەك زمـان و بەڕیتمێکی شیعری دەدوێن ، بەجۆرێك گەر ناوەکان نەنووسیت و ناوی کارەکتەر دیارنەبێت درکی ناکەین هی کێیە و ونە و خاوەنی دەنگی جیاوازی خۆیان نین کەئەمەش بەلای منەوە یەکێك بـوولەو بەڵگـانەی لەسـەربوونی (کێشـە)ی گێڕانـەوە لـەلای کارەکتەر بەپێچەوانەی هەموو ئەو ڕۆمانانەی تری نووسەر کە کەسایەتیەکانی بەزمانی جیاوازو ئازاد دەپەیڤین کەبەبۆچوونی بەندە ئەمە خاڵی لاوازی ڕۆمانەکەیە و خۆئەگەر نووسەرەکەشی شاعیر بێت ئەواهەمووکارەکتەرەکان (وەکو شاعیر) قسەدەکەن ….
بەڵام ئەوەی مایەی سەرسوڕمانەو بەپێویستی نازانم هیچی لەبارەوە بڵێم ئەوەیە کە کەسایەتیەکان خۆیان لە یەکتری جیا

نەدەکردەوەو ئازاد نەبوون بەڵکو نووسەر هەمویان بەزمانێك و بەڕیتمێکی دیاری کراوو لەیەك چوودەدوێ، جگەلەوەی هەندێ دیالۆگ هەن پەڕیون یان مانیەکی نیە بۆنمونە : خوێنەری بەڕێــز دەتــوانێت بگەڕێتــەوەبۆ لاپەڕەکــانی : (ل72 کۆتــا پــەرەگراف دێڕی شــەش تاکۆتــایی یــان بڕوانــە ل69) ئەمــانەی سەرەوە دیالۆگانەن کە کەسایەتیەکان رۆڵیان لە گێڕانەوەو بەکێشەکردنــی ئــەم رۆمــانەدا هەیــە و هەرخۆشیــان بەڵگــەن لەسەرئەوەی ئایا لە سەر ئاستی کارەکتەر رۆمانی(سەمای یەسنا لەئاگردا) کەنووسەرەکەی “کاك جەبار عوسمان “ە خاوەنی کێشەی گێڕانەوەیە یان نا؟!!!

- **کۆتایی :**

ڕۆمان بە(سیما , شێوە – شکڵ) یەکانی دیاری ناکرێت بە هێندەی ئەوەی بە مەدلولەکانی دیاری دەکرێت کە پەیوەستن بە بیری خەیاڵکەرەکەوە (41) ئەوەتا نوسەر چەندان نمونە و بەڵگەی بە هێزی بەیان کردووە لەم بارەوە کە پەیوەستن بە ئاخاوتنەکانی پێشومەوە کە دەتوانرێت مەدلولەکانی بە باشی بخوێنرێتەوە و ئەرکی خوێنەرە کە بە (ڕژد – جددی) بدوێت و بتــوانێت دەقــی نــاوازەو شاکارەکــانی ئــەم نیشتمــانە بخوێنێــەوەو ئێمە لێرەدا تەنها بۆچوونی خۆمان وەکو خوێنەر بەیان کرد ئەمەش بەڵگەی دەوڵەمەندی و سەرکەوتنی زیاتری ئەم شاکارە کوردیەن .

ڕێبازمحەمەد جەزا
17/5/2019

((سەرچاوەو پەراوێزەکان))
1_ (بابەك ئەحمەدی) : پێك هاتەو ڕاڤەی دەق , وەرگێڕانی (مەسعود بابایی) ، لە بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی فیکری و ئەدەبی نما زنجیرە (56) چاپی یەکەم ,هەولێر (2005) کتێبی سێ هەم ل 135 2 _ هەمــان ســـەرچاوە ل 137 3 _ هەمـــان ســـەرچاوە ل 139 4 *(□□□□□* *: (□□□□□□□)* □□□□□□□□□ □□□□□ □□□ *,* □□□□□□□□□ *(□□□□□□ □□□□□□□)* □ □□ □□□□□□□□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□ □□□□□ □ □□□□□□ □□□ □□□□□□ *(22)*□□□□ □□□□□ □□□□□□□*(2007)* □□□□□ □□□□□ □□□□□ □ *20 5* هەمان سەرچاوەی پێشوو ل 19 6 _ هەمان سەرچاوەی پێشوو ل 19 – 20 7 _ هەمان سەرچاوەی پێشوو ل 54 8 _ هەمان سەرچاوەی پێشوو ل 55 9 _ هەمــان ســەرچاوەی پێشــوو ل 7 10 _ مجمــوعە حیــوارات مــع (جولیــا کریستیفا) ، مجلە المدی)عدد (16) السنە الپانیە (1997)ص 40 11-

(بابەك ئەحمەدی): پێکهاتەو ڕاڤەی دەق کتێبی دووهەم ، وەرگێڕانی (مەسعوود بابایی) ، لەبڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی فیکریی وئەدەبی نما زنجیرە (56)چاپی یەکەم هەولێر 2005 ل124 12- هەمان سەرچاوە ل23 13- رۆمان چییە ؟

14- د.عبدالملك مرتاچ : فی النقریه الروایه- بحپ فی تقنیات السرد، عالم المعریفه 240کانون الاول 1998ێ16 15- (بابەك ئەحمەدی) : پێکهاتەو ڕاڤەی دەق کتێبی یەکەم ، هەمان سەرچاوەی پێشوتر ل3

16- د.عبدالملك مرتاچ : فی النقریه الروایه- بحپ فی تقنیات السرد، نفس المصدر السابق ، ص 16 17- نفس المصدر ص27 18- نفس المصدر 37 19 نفس المصدر 66 20- نفس المصدر 15 21- بیرنارفالیت ؛ النـــص الروائـــی ؛ ترجمـــه ؛ د. رشیـــد ؛ منشـــورات Nathan, iv paris,1992ص38 22- (بابەك ئەحمەدی) : پێکهاتەو ڕاڤەی دەق کتێبی یەکەم ، هەمان سەرچاوەی پێشووتر ل33

23- دەتوانن بگەڕێنەوە بۆ ووتارەکەی (سعید یقگین-،فی المسگلح السردی العربی)کە لە ئەنتەرنێت دا بڵاو بۆتەوە . 24- ئاوا ت محەمەد : لە پەراوێزەوی: (گێڕانەوەو ئاماژە نادیارەکانی بە رلە ڕەوینەوەی تەمی سەر خەرەند) گۆڤاری ئایندە ژمارە 47 ی ساڵی 2003 ل47، 25- هەمان سەرچاوە ل26 26- کامەران محەمەد : ڤیکۆو فەلسەفەی مێژوو : (لێکۆڵینەوەیەکی شیکاریی ڕەخنەییە) ، سلێمانی 2006، ل54 27- هەمان سەرچاوە ل70 28- هەمان سەرچاوەل97 29- هەمان سەرچاوە ل 119

30- سیدنی فنکلیشتاین : دەربڕینی ئەندێشە لەمیوزیکدا ، وەرگێڕانی : ستارکریم ، پیاچوونەوەی : ع.ج.سەگرمە ، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم چاپی یەکەم سلێمانی 2005ل11-12 31- هەمان سەرچاوە ل 12 32- هەمان سەرچاوە ل10 33- ستارقادر : وێنەکێشان چییە؟-(کۆمەڵە وتـــار) ، لەبڵاوکراوەکـــانی بزاڤـــی ڕۆشنـــبیریی ســـلێمانی زنجیـــرەی ژمارە"16"چـــاپی یەکـــەم 2006ل131 34- هەمـــان ســـەرچاوەل131-132 35- د.عبدالملك مرتاچ : فی النقریه الروایه ، نفس المصدر السابق، ص199 36- نفس المصدر السابق ص 199

پرسیارەکانی نائومێدی! ... وریا مەعروف

ئەو نائومێدیە قووڵەی ئێمە تیایدا خەریکە غەرق بین لە کوێیەوە هات! بۆچی ناتوانین لێی دەربازبین؟ و تا بینە قاقامان لە ژان و ئازاری هەڵکێشاوین، ژیانی لێ کردووینەتە زبڵدان، مرۆڤ بوونەوەرێکی بیرکەرەوو و داهێنەرە لە هەرە تایبەتمەندیە گرنگیەکانی مرۆڤ ئەوەیە کە نابێ بخاپێندرێت، بەڵکو دەکرێت ڕێنیشاندەر بێت و پەی چاکە و ڕاستی ببات و ڕێگاکانی بدۆزێتەوە، ئەی بۆچی تاکی ئێمە کوێرانە خۆی دەخاتە تەڵەی تەڵەکەبازانەوە؟ ئەو چاوچنۆکی و جوانی و باشی ئارامی کردنە قوربانیە لەپێناو چی؟ مەگەر ئامانجی ژیان چیە؟!

خواستی مرۆڤ لە چوارچێوە ئینسانیەکەیدا چیە؟ جەوهەری ژیان چیە؟ کێن ئەوانەی دەخاپێندرێن؟ بۆچی سەرەڕای بوونی هەست و درککردن بە خراپیەکان و تێپەڕبوونی ئینسانی کورد بە دەیان ئەزموونی هاوشێوە کەچی دەکەوێتە هەمان تەڵەوە؟ بۆچی فێڵ و تەڵەکە و خاپاندن بووەتە مودە و ڕۆژ بەڕۆژ ڕاستی و جوانیەکان دەکوژن دەیگشتێنن!.

بۆچی ڕۆژ بەڕۆژ چاولێکەرانی ئینسانە خراپەکانی ئێمە ڕوو لەزیادبوون دەکەن؟ بۆچی گەر خراپەکار نەبیت هەست بە کەمی دەکەیت؟ بۆچی گەر تەڵەکە و فێڵ نەکەیت ئەوانیتر بەکەمت دەزانن و گێشەگیر دەکرێی؟ بۆچی مرۆڤە باشەکانی کۆمەڵگای ئێمە پەراوێز دەخرێن؟ بۆچی جوانی و باشی شەرمەزار دەکرێ؟ ئەی باشی و چاکی لە کوێوە بێت؟ ئەی جوانی لە کوێوە بێت؟ ئارامی لەکوێوە بێت؟ بۆچی بیرکردنەوەکانمان دەمانباتە سەر ڕێگاکانی یەهودا و ریش سپی و پیاو ماقوڵانی دۆزەخ...

ئێمە لەچی دەگەڕێین بەدوای چیدا وێڵین؟ چ ڕێگایەکی تر ماوە تاقیبکەینەوە؟ لە چەقی زبڵخانەیەکداین و زیاتر ڕۆ دەچین، بەکوێ دەگەین؟ بەرەو کوێ هەنگاومان هەڵگرتووە بۆ کەوتووینەتە سەر ئەم ڕێگایانە کە ڕێگای ئینسان نین!

ئەم کێبەرکێی کوشتنی جوانی و چاوچنۆکیە بەکوێمان دەگەینێ؟ بەتەماین کەی بگەڕێینەوە سەر ئەسڵی خۆمان؟ کەی پرسیار لەخۆمان دەکەین ئەم هەموو ژانە ئەم هەموو ئازارە ئەو نائارامیەی بەهیچ شتێك ئارام نابێتەوە لەکوێوە سەرچاوەی گرتووە؟

باڵ باڵێن و جیابونەوەی حیزبەکان ... شوانە حسن ابوبکر

باڵ باڵێن یاخود جیابونەوەی حیزبەکان بەسەر چەند باڵێکدا، کولتوورێکە کە بە درێژایی مێژوو خزمەتی دۆزی ڕەوای گەلەکەمانی نەکردووە، بەڵکوو لە چەندین وێستگەی سیاسیدا زیانی بەرکەوتووە، لەلایەکی ترەوە بەردەوامیی جیابوونەوە لەناو حزبەکان، پێمان دەڵێت بنەمایەکی دروست و واقعی نەبووە بۆ دروستکردنی حیزبی نوێ، بەڵکە ئامانجە کەسییەکان لە دواوەی ئەم هەنگاوانەوە بوون.

دەسپێکی ئەم کولتوورە، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جیابوونەوەیەی لە ساڵی ١٩٦٤ لە ڕیزەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان ڕووی دا، پاساوی ئەم جیابوونەوەیەش، گوایە ئەوە بوو کە ئەم حیزبە لەلایەن بنەماڵەیەکی دیاریکراوەوە سەرکردایەتی دەکرێت، کەچی لە کۆتاییدا جگە لە خزمەتکردن بە ئامانجی چەند کەسایەتییەکی سیاسی، گەورەترین زیانی بە بزاڤی رزگاریخوازی گەلی کورد گەیاند، لەوکاتیشەوە تا ئێستا، چەندان جیابوونەوە لە حیزبەکاندا ڕوویان داوە، هەر بۆ نموونە ئێستا یەکێتیی نیشتمانی جگە لە سەرکردایەتیکردنی لەلایەن چەند بنەماڵەیەکەوە، هاوکات بۆ پڕکردنەوەی پۆستە حکومییەکانی کابینەی نۆیەم، بەرگێکی بنەماڵەیی تەواوی پۆشیوە و هەر سەرکردەو خەریکی پێشنیازکردنی کوڕەکانیەتی بۆ پۆستە حکومییەکان.

جیابوونەوە لە بزووتنەوەی ئیسلامی و دروستکردنی کۆمەڵەی ئیسلامی بە هەمان بیانوو، گوایە سەرکردایەتیی بزووتنەوەکە لەلایەن بنەماڵەیەکی دیاریکراوەوە بەڕێوە دەبرێ و تاکڕەوی لە سەرکردایەتیدا هەیە، بەڵام لە ئێستادا پۆل پۆل لە کادیرانی ئەم حیزبە جیا دەبنەوە، کە دواهەمینیان سەرۆکی لیستی کۆمەڵ لە ئەنجومەنی پارێزگای هەولێر بوو، بە بیانووی نەبوونی دادپەروەری لە حیزب و کۆنتڕۆڵکردنی لەلایەن چەند کەسێکی نزیك لە ئەمیری کۆمەڵ، کە تا ئێستاش کادرانی ئەو حزبە، ڕێکخستنەکانیان جێدەهێڵن.

دواتر ساڵی ٢٠٠٥ باشووری کوردستان گەورەترین جیابوونەوەی بە خۆیەوە بینی، ئەمیش جیابوونەوەی بزووتنەوەی گۆڕان بوو لە یەکێتی،

دروشمە دیارەکانی ئەم بزووتنەوەیە، دژایەتیکردنی بەبنەماڵەییکردنی حیزب و هێنانەپێشەوەی گەنج بوو، بەڵام هەمان پەتا ئەم بزووتنەوەیەشی گرتووەتەوە و لە رێگەی چەند کادیرێکی دیاری ئەم بزووتنەوەیەوە، گلەیی بەبنەماڵەییکردنی ئەم حیزبە و نەبەستنی کەنگرە و بریاری تاکڕەوانە و پەراوێزخستنی گەنجان گەیشتووەتە ئاستێك، چەندین سەرکردە و کادیری جیابوونەوە و چاوەڕێ دەکرێت لەگەڵ بەستنی کەنگرەدا، جیابوونەوەی گەورەتر روو بدات.

پاشان هاوپەیمانی بۆ دیموکراسی و دادپەروەری، کە لەلایەن بەرهەم ساڵحی جێگری سکرتێری یەکێتی لە سەرەتاوە موژدەی هێنانی دادپەروەری و کۆتاییهێنانی حیزبی بنەماڵەیی بە هاودیدان و لایەنگرانی دەدا، بەڵام زۆر کاتی پێویست نەبوو بۆ ئەوەی بزانین مەبەستی سەرەکی لە پێکهێنانی ئەم حیزبە چی بووە، لە کوتاییدا دەرکەوت تەنها بۆ خزمەتکردنی حەزە کەسییەکانی کەسی یەکەمی دامەزراوە، ئەوەندە بەس بوو کە یەکێتی رازی بێت بە پاڵاوتنی بە سەرۆکایەتیی کۆماری عێراق، ئیدی هەموو هاوڕێ و هاودیدانی بەجێهێشت و لە هەمووی گرینگتر بێئومێدکردنی سەدان گەنجی ئەم وڵاتە بوو.

ئێستاش نەوەی نوێ، هەر کە سەرەتای دروستبوونی ئەم جووڵانەوەیە کەسی یەکەمی وای نیشانی جەماوەر دا کە گوایە دژی بنەماڵە و تێکەڵکردنی بازرگانییە بە سیاسەت، بەڵام دەرکەوت مەبەستی سەرەکی لە پێکهێنانی ئەم جووڵانەوەیە، برەودانی زیاترە بە بازرگانییەکەی و بڕیاری تاکڕەوانە و بەبنەماڵەییکردنی جووڵانەوەکە، کە کار گەیشتە ئاستێك هەردوو فراکسیۆنی نەوەی نوێ لە عێراق و کوردستان هەڵوەست وەربگرن و بەشێکی دیار لە سەرکردەکانی جیا ببنەوە، بە هەمان ئەو بیانووەی کە جووڵانەوەکە بەڵێنی دابوو کۆتاییان پێبێنێت.

کوردماکس و ماڵە هەژارەکان! …

جیهاد موحەمەد

لەم مانگی ڕەمەزانەدا، ئێواران تەلەفزوێنی کوردماکس بەردەوام سەردانی مالە هەژارەکان دەکات و سفرە و نان و خوانی هەژارانەیان پیشان دەدات.

ئەم پیشاندانی نان و خوانی هەژارانەی ئەم مال□ و خێزانە بەڕێزانە گوایە بۆ ڕاکێشانی سەرنجی بەزەیی و د□ست□نگیی دەوڵەمەندەکانە، بۆ ئەوەی مالە هەژارەکان ببن بە جێگەی بەزەیی دەوڵەمەندەکان و خێر و سەدەقەیان پێ بکەن و هاوکارییان بکەن.

جارێ پێش هەموو شت، ئەم کاری ڕاگەیاندنە، کارێکی هەتا بڵێی دواکەوتووانەیە، کار و ڕاگەیاندنێکە، کە تێکشکانی کەسایەتیی ئەو مال□ و خێزانانەی بە دوادا دێت، بە تایبەتی تێکشانی شکۆی منداڵ و گەنجەکانیان.

هەڵەبەت لەو باوەڕەدام، هەرچ خێزان و مالە هەژارێک ئەگەر هۆشیاربن ڕێگە بەوە نادەن ئەم ڕاگەیاندنانە خۆیان بکەن بە مالەکانیاندا و سفرە و خوانی هەژارانەیان پیشان خەڵک بدەن و ببن بە جێگەی بەزیی و خێر و سەدەقەی ئەم خێزان و ئەو خێزانی دەوڵەمەند.

بەڵام بە داخەوە، زۆرێک لەو خێزانە هەژارانە بێ ئەوەی گوێ بدەن بەوەی کە ئەمە سوکایەتیکردنە بە خۆیان و بە منداڵەکانیان و بە گەنجەکانیان، ڕێگە بەم ڕاگەیاندنە دەدەن و بە وردی سفرەی خاڵی ئێوارانیان پیشان جەماوەری تیقی□کەیان دەدەن.

هیچ شتێک لە دنیادا هێندەی بەز□یپیاهاتانەوە منداڵ و گەنجەکان تێکناشکێنێت و کەسایەتیان بریندار ناکات. ئەو منداڵانە هاوڕێی منداڵیان هەیە لە گەڕەک و لە قوتابخانەکاندا، دەبن بە جێگەی بەزەیی منداڵانی دیکە ل□ بەرئەوەی کەمدەرامەتن وناتوانن وەک خەڵکی ئاسایی بخۆن و لەبەرکەن و بدڕن. منداڵ بەم پەروەردەکردنە فێری ئەوە دەبن، کە ئاسایی بێت ببن بە جێگەی بەزەیی، فێری ئەوە دەبن دەست لە خەڵکی پانبکەنەوە، لە جیاتی ئەوەی فێر بکرێن لەسەر مافی ڕەوای خۆیان پەنجە بکەن بە چاوی بەرپرسە حکوومیەکاندا، لەسەر ناداپ□رەری هەڵبدەنێ و قبووڵی هەژاریی خۆیان نەکەن.

ئەم جۆرە پەروەردەیە، پەروەردەیەکی زۆر قێزەون و ناشیرین و دواکەوتووانەیە. ئەوەی ئەم تیقی□ د□یک□ات، لە مایەپوچیی ڕاگەیاندنەکەیانەوە سەرچاوە دەگرێت، لە عەقڵێتێکەوە سەرچاوە دەگرێت، کە چارەسەری دادپەروەریی بەوە دەزانن، کە دەوڵەمەندەکان خێر و سەدقە بکەن بە هەژاران.

ئەم جۆرە لە ڕاگەیاندن، ئەو پەڕی بێ حورمەتیە بەو ماڵ و خێزانانە دەیکەن، ئەو پەڕی کاری نامرۆییە، ئەو پەڕی دەستەوەردانە، لە کاسە و کەوچک و جۆری خواردن و هەستان و دانیشتنی ئەو ماڵانە، کە چۆن لەسەر سفرەکانیان کە دەبنەوە و چۆن دایکە بەڕێزەکەیان کەوچەک شەربا دەکاتە قاپی بەردەم هەریەکە لە ئەندامانی خێزانەکەیەوە.
ئەم جۆرە لە ڕاگەیاندن، کە وەک دەوترێت سەر بە حیزبەکە لە حیزبەکانی کوردستان، خۆیان بە موچەی بەرز کار دەکەن لەم کەناڵەدا، مانگانە بە دەیان دەفتەر دۆلار خەرجی خۆیان و کەناڵەکەیانە. لە جیاتی ئەوەی داوای دادپەروەریی بکەن، لە جیاتی ئەوەی ڕەخنە لە حکوومەتی کوردستان بگرن، کە چۆن سەروەت و سامانی خەڵکی داگیرکردووە و خۆیان و حیزبەکانیان بەوپەڕی خۆشگوزەرانیەوە لەسەر حسابی میللەتی داماو و ماڵە هەژارە بەڕێزەکان دەلەوەڕێن، لە جیاتی ئەوەی پێ لەسەر دادپەروەریی کۆمەڵایەتی و دابەشکردنێکی دادپەروەریانە دابگرن، دەیانەوێت لەم ڕێگە چەوتەوە تەماشاکەرانی تیڤیەکەیا زیاد بکەن و خەڵکی فەری هەناسە هەڵکێشانی سارد و ئاخ و ئۆف بکەن.
لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە ئەم کارە قێزەونەی ڕاگەیاندنی ئەم کەناڵە، چەند کارێکی دواکەوتووانە و ناشیرینە، لە ڕووی سیاسیشەوە بەدەنگ کردنی خەڵکیە، بەو واتایەی کە هەڵەی دەوڵەمەندەکانە کە هاوکاری ماڵە هەژارەکان ناکەن، بۆیە هەژاریی و داماویی و ڕەشورووتیی لە کوردستاندا هەیە.

ئەم بیرکردنەوەیە، لە بیرکردنەوەیەکی ئاینیەوە سەرچاوەی گرتووە، ئاینی ئیسلام وا بانگهەشت دەکات بە ڕۆژووگرتن و مانگی ڕەمەزان، کە حیکمەتەکەی ئەوەیە خەڵکی هەست بە ئازاری برسێتیی بکەن، بە ئەوەی بەزەییان بە هەژاراندا بێتەوە و خێر و سەدەقە بکەن و یارمەتی هەژاران بدەن، ئەم دیدگایە، دیدگایەکی دواکەوتووانەیە، چونکە ئەوە لە بێ دەسەڵاتییەوە، لە نەزانینەوەیە، خەڵکی فەری بێ دەسەڵاتیی و نەزانین دەکات، خەڵکی فەری بەدەنگیی دەکات.

ئەم جۆرە پەروەردە و ڕاهێنانە پەروەردەیەکە، خەڵکی فەری ئەوە دەکات کە ئاساییە دەوڵەمەند و هەژار هەبن، کە لە ڕاستیدا کێشەکە ئەوەیە کە نادادپەروەریی هەیە لە دابەشکردندا، ئەو نادادپەروەرییە کارێکی سروشتیی نییە و بەشی خوا نییە، کە هەژارەکان خوا ئەوەندەی پێداون و دەوڵەمەندەکانیش هەر پێدانی خوایە و هەر لایەکیان شانیان ئەو دەوڵەمەندیی و هەژارییە هەڵدەگرێت! هەژاریی و دەوڵەمەندیی لە نەبوونی دادپەروەریی

کۆمەڵایەتییەوە سەرچاوە دەگرێت. چارەسەر پێداگرتنە لەسەر دادپەروەریی و حوکمی دادپەروەریانە، نەک بەزەیی پیاهاتنەوە و دەتەنی دەوڵەمەندەکان بە هەژاراندا.

بە بڕوای من ئەمە کارێکی سیاسیی گەندەڵە و چەپەڵی لە پشتەوەیە.

هیوادارم بە زووترین کات ئەم تیقیە و هەموو تیقیەکان و ڕاگەیاندنەکانی دیکە واز لەم کارە ناشیرین و بریندارکردنەی هەژاران بهێنن.

جیهاد موحەمەد

٢٠/٥/٢٠١٩

نامەکانی ئیشق … 17 … سەردار جاف

هەموو بەیانییەك

51 – ئەم بەیانیە جوانیەکەت لە ڕەنگی یاقوتەکانی دەریا دەچێ، زەنگیانەت لە گەوهەری ماسی بۆ دەچنم، بە شەپۆلی دەریاوە گوژم دەخۆم و دەخزێمە گێڕێنەی چاو و سێما و لە گەڵ بریسکانەوەی زەنگیانە روحێکی ئاوی پاکتر لە دەریا دەدەینە ڕێژگارە لێوەکانی نها، نیگاکانم سەما لە سەر تاڵ تاڵی بسکت دەکا، زولەیخایەك بیت بۆ روحی ئاو، جەللادەکانی ئیشق نیشتیمانی دڵمانی تەنیوە، ماڵەکانی ئەوێ پڕپڕن لە شەمولانەی قێز لە ئەویندارى دەکەنەوە، هێشتان بە بەرائەتی دلەکانەوە نامێن، من و تۆ تازە بە تازە باوەش بەو ڕەنگاڵییە زەنگیانانە هەرزەییانەی ناخمان دەکەین و کەفوکوڵی ئیشقمان بە سەر ئاو دەبارێنین وەك بەلەمێکی بچوك بچوك بە دەریایەکی قوڵ و مەنگدا ڕێ دەبڕین بە دار بەلەمێکەوە لە زەریایەك دەدەین و لە زنەیەکی کوێستانی وڵات دەنیشینەوە، کزە بایەك بە رووەمەتی کارمامزیتەوە دەلکێن ، وای بە حاڵی ئەوانەی ڕێگری لە سەرشێتی و مەست بوونی ئەو دڵانە دەکەن، دواتر هەر بۆ خۆیان گڕ دەگرن و دەسوتێن، ژەزانم لە ناخەوە هەڵپەڕکێت دابەستووە، گوڵەکەم لە گوڵ گوڵتر .

52 – سەبەتەیەك هەنجیر بەیانیت شیرین و جوان بكا، قردێلەی تاریكی بقرتێنێ و لە ئاسۆوە خۆر سەرەتاتكێی خۆی بكاتەوە، گوێسەبارانە بە شەستەبارانی ئیشقەوە تەڕ بكا و ئاپۆڕای دەسلەملانێ بخولقێنێ، پێڵوی چاوەكان لە دەریای ئیشقەوە هەڵبێن و شەپۆلی بەتاو لە ناخمانا لرفەی بێ و بازبازێنی سەرە ر َ□ی كانیمان بێ، مەگەر من و تۆ وەك ماسی و ئاو نەبین ئەوە نییە بێ یەك هەڵناكەین، خەرمانمان گڕ دەگرێ و ژین ڕێن نوێبوونەوەمان ون دەكا بەیانمان دەبێتە دوێنێی یاساغی خۆشەویستی، حەرفەكانی ئۆقرە بوون وێڵ دەبن و لە سۆراغیان شێتێكی سەیر و سەمەرەین، ئەو دەمانە ئێمەیش مرۆڤگەلێكی ونین و بە خۆ نازانین، تەنها مەیلی لێو جووت بوونێ سبەینان دەكاتە ڕێ نیشانەدەری دۆزینەوەی خودی ون و دێنەوە مەنزڵ، خرمژنی گڤەی با ڕامان دەتەكێنێ، هەورە بروسكە ئۆخەییمان پێ دەدا، ناتوانێ نە بمان سوتێنێ نە لەقمان بكا، تەنها ئاوبارانی تەڕمان دەكاتەوە بۆ ڕێی ئیشق، ئەوەیش دەكەینە دیاری بولێڵێكی گزنگی وڵات و خەرەند دەتارێنین، ئەرێ ئەوە گوڵە فێر بووە لە باخچە بپشكوێ و چەكەرە بكا تا ناخی لێڵ بوو پاك بكاتەوە، تۆ لە دڵی منا چرۆ دەكەی و دڵم ئینجانەی لك و پۆپ و ڕەنگەكانتە لە گوڵ گوڵتر.. 6 / 5

53 – ئەم بەیانییە وەرە نێو چاوەكانمەوە با پێڵوەكانم بە ئارامی لێك بنێم و ببنە گاردی بۆی خوماربوونی جوانییەكانی سپێدەت، وەرە نێو هەناسەمەوە با تومتومانی گزنگ لە منت ون نەكا، لە نێو هزرمدا بنوو با گێژەڵوكەی بیابان ئەنفالت نەكا، ئەوان فێرە كاری قێزەونن نەبا بەرەو نوگرەسەلمانی نامۆبوون ڕاپێچت بكەن، ئەم بەیانییە لە تەك تەلیسمی سیحراوی بێ هاوتایی جوانیتا لە خەڵوەتی دڵما بێ باكانمە دەفە دەروێشیەكەی تەریقەتو زیكری خەونەكانت لێبدە ، ئەرێ ....! ئەو پیاوەم دڵ و بیرت زۆر دەمێكە ختوكەی تەمەنی بۆ لێ دەدا، لە ژێر دەواری ڕەوەندیما بسەكنێ با هەمیشە گەرمێن و كوێستانان پێكەوە بكەین، لە زنەی هەنگوینی ئیشقا بتوێینەوە، بە گیان بەخشینم قایل بی لە بەر تۆزی پێدا خوێنم لێ دەچۆڕێ لە بن پێیەكانتا دەبمە مەخسەرەی ئیشقت ، تۆ گوڵێكی لە هیچ باخچەیەك وێنام نەبینیوە، تۆ هەر تۆی ......7 / 5

54 – نازانم خەونە یا خەیاڵە ئەم بەیانییە لێم بۆتە مۆتەكە و دەسرازەی هۆگربوونم بە سات و یادەوەرییەكانمان شەتەك دەدا، كەچی وا ساباتی ئەندێشەم لە سەفەرێكی خۆڵەمێشی ئاڵاوەو جگە لە تۆی

کەسی دیکەی هاوڕێگا نەکردووە، تەونەکانە جاڕجاڕێکەیەکانی ئەوین لە گەردانەی بەرزی خەیاڵما گرێ داوە و ئیدی خەونم بە خەونەوە گرێ دەدەم و ساباتیش فێنکترین بەیانی خۆی لە سینگ و بەرێکی ژنێتی تێ دەنێ، گوڵە قەوزەییەکان بۆقن بە لقی گێلاسەوە ئاڵاون و ئەم سەرچۆپییەم لێ دەگرێت و هەڵپەڕکێی کێتەڵم بۆ دادەبەستێ، لەم نیشتیمانەی ناخما تەنها گاڵتەجاڕی ڕشبەڵەکی گرتووە و کەیفسازی لە غیابدایە، خەزانێك بە سەر ڕەگی مەیلم داوتراوە، بە دووی سەرفیرازیا عەوداڵە، ئەو ڕۆژە دەبێ کەی بێت بە سەر ئەو دەریای نێوانمانا دەست بگرین و قولە پێیەکانیشمان بە ئاستەم تەڕ بن ، ببینە ئەو ماسییە باڵدارەی سەر دەریا و ئەوینداران ئیرەییمان پێ ببەن، ترس و لەرز و خۆ شاردنەوە بڕەوێنەوە، بەیانیان بە مۆزیکێ دێت بیخوازێ وەئاگات بێنمەوە ، ئەم دوورییە ورد و خاش کەین گوڵەکەم لە گوێ گوێتر … 8 / 5

55 – ئەم بەیانیە بە هەڵدانەوەی پەڕە بە پەڕەی سەر دێتەوە سەرقاڵم و تۆیش شیلاوی شەککەرباری هەناری لێوت بە سەر لێوە شەقار شەقار بووەکانما دەڕژێنی، دڵم و چاو دەبێمە سێما و نیگا شەرمنەکانی بۆ جووڵەیی و هەست شێك بووت کەچی چاوە هەنگوینییەکانت ئاگرن و لە هیشك هەڵاتن و تینوێتیم دەئاڵێن، ئەمە چ شنەبایەکی ئیشقە لە بن پەنجەکانتەوە دەڕێسرێم و دەبمە بەن بۆ بەرماڵی بن پێیەکانت تۆیش نوێژی ئیشقتم لە سەر دادەبەستی ، بە ریتم و ئاوازی باران سروودی ماچ دەڕێژینەوە، مارشێکی نیشتیمانی خۆشەویستیم بە دەم هەناسە و لەرەی دەنگە بە سۆزەکەی مەیلتەوە بۆ دەچڕی، بیر لە بالکۆنی پێکەوەییمان دەکەمەوە لە دوا سەفەری ماندوو بوونما غیابی بوو, چەند جوان بووی بە مناڵییەوە لە هێڵ و ناندینەکە دەمبینیتەوە، ئاای هەستت پێ نەدەکردم چاوەکانم پڕ پڕ دەبوون لە تۆ و گریان ، ئەرێ ئەوی رۆژێ و ئەو بەیانە گەنم ڕەنگیم بوونە سوار چاکەکەت و باغی لەش سەر مەستێکی بێ پەردە بووبە دەورتا دەتوایەوە، ئەوی ڕۆژێ شەرابێکی سبەینانمان نۆشکرد و بە نێو یەکا غلۆر بووینەوە توامەوە هەر ئەو سپێدە منیش وەك تۆ لە گوێ گوێتر بووم بۆ تۆ …. 10 / 5

56 – ئەم بەیانییە تۆ پڕ خۆشی و منیش لێوڕێژی بیرکردنت، ئەم بەیانییە بیری ئەو دیمەنە جوان و سەرنج ڕاکێشەی ئەو چڕە دووکەڵە دەکەم، بەرەو ڕووخسارت هەڵدەکشێ و کوڵم و نیگای چاوەکانت لە ژێرەوە تەلیسمێکی سیحراوین خوێنم دەبزوێنن، نوقم بوونت لە نێو قاگی دووکەڵدا بێهۆشبوونی روحم دەخولقێنێ، بیری ئەو پەنجە

ناسکانەت دەکەمەوە نەرم نەرم تەرمی جگەرەی لە ئامێزی خۆی دەنێ و هێدی هێدی بەرەو بەرەو گەردن و لەبی ناسکت هەڵدەکشێ، لێوەکانت وەك ئەوەی لێوەکانم بکرووژێنێ بە حەسرەتەوە لە نێو ڕەنگ هەناری لێوتا دەگیرسێنەوە و مژ لە فلتەری جگەرەکە دەدەی و قەف قەف دووکەڵ دەبێتە رووحی من و بە سەر هەستی پڕ چێژتا دەتوێمەوە، ئیدی لێو و چاو و کوڵم و تەواوی سیمات لە ژێر فڵچەی ئەو نیگارکێشەی دووکەڵ تابلۆیەك دەڕەنگێنن هێشتان هیچ نیگارکێشێ وەك خۆی تەوزیفی نەکردووە، لە تۆوە فێری بۆنکردنی دووکەڵ بووم، لەم دونیای دوور مەودایيەماندا بیری هەناسەی پڕ گڕی دووکەڵیت دەکەم، تا مێشکم زاخاو بدرێتەوە بۆن و چێژە ڕەنگاوڕەنگەکانت هەرگیز لێیان تێر نابم .. 11 / 5

57 – بەیانییە و بە پاکی و بەرائەت و دەستنوێژی ئیشقوە بەردەرگای ماڵت لێ دەگرم، من هەڵاتووی شارێکم نوقمی دۆڕان و تۆران و درۆ و فانتازیا و خۆ هەڵکێشانم، سەر لێشێواوێکی نێو فشقیاتی شار بووم، پێکەنینەکانم درۆ بوون، هەنگاوەکانم پڕ بوون لە ساختە، سڵاو و مەرحەباکانم چوو بووە خولیای ئەوانەوەلە نوگرە قووڵ و دوورەکان دەچوو، چاوەکانم سۆزانی بوون، خەتای خۆم نەبوو بە خەتایانەوە دەلکانم، من ڕۆژ درەختەکانی ژیانم ئاو نەداوە شەویش گۆڕەکانی سەیوان هەڵبدەمەوە، فێر نەبووم وەك دراو دوو ڕوو بم هەمان نرخیشم هەبێ، ژرۆ بکەم و سوێندیشم بە درۆ بڵێمەوەو تەنها پەرستگایشم بن، ژینێك لە تەنگیدا گوزەری کرد و لە شارێکا بچوك بۆوە، لە زێی بچوك پلکژبوومەوە و لە هەیبەسوڵتانێ غلۆر بوومەوە بۆ پایتەختی سەهۆڵبەندان، کچێ دوزەم بە نیگاکانت تێر تێری ڕۆشنایی سبەینانم بکە، لێم مەگرە کە زۆرم خۆشدەوێی و هەڵزناوە بۆ باڵا بوون تا بە ئیشق ڕا گەیشت، گوڵەکەم لە گوڵ گوڵتر …… 13 / 5

58 – ئەم بەیانییە جوان جوانە لە تۆ دەچێن ڕوون ڕوون وەك نیگای چاوەکانت دەتریفێنێ، ئاونگی سەر پەڕە گوڵ لە پرچە تەڕەکەت دەچێ، ئەم سپێدە لاسایی تۆ دەکاتەوە گەرەکێتی وەك تەنوورەکەت کورت کورت بێ و خەڵکی تامەزرۆی مانەوەی بکەن، ئاای چەندم خۆش دەوێی کە سروشتیش لاسایت دەکاتەوە ، بە شەقامی چۆڵی ئەندێشەما ڕادەگوزەرێم تا لە خۆتم ئاڵێنی، لەم سروشتەی ئەم بەیانییە شاعیرێکی بێ تۆ دڵشکاوم، ئاوازی بەستەی لەنجەکانتم لێ دەچۆڕێ ، کەسێ لێم تێ ناگات و ناپرسێ کەسێ نازانێ حەسرەتەکانی ناوەوەم بۆ بریقەدارن، بۆ خۆم دەزانم زبڵدانێکی دۆڕاوە، تۆیش نها لە شەختەبەندانی هاوینتا گڕم تێ بەر بدە، ژڵم چەپەڵترین ئاشقی سینە و بەرۆکتە، لە

مزگەوتی دڵتدا ڕکاتەکانم دابەستووەو دڕندەترین بانگدەری ئیشقم، بۆنی بارووتی ماچتم لێ دێ، قەوانی نیگاکانمان کۆ دەکەینەوە، کچێ کاتێتی شەپۆلێکی بارانی بەلێزمەم تێبگری تا وەك تۆ بم …. 14 / 5

59 – لێوم بە لێوە ئاڵەکانتەوە شین بۆتەوە، هەناسەم گوێ لە ئاە و هەسرەتەکانی ماچت دەگرێ ، ئەم سپێدە نوقم و خەڵتانی بیرەوەری گەڕنەوەی سەفەرەکەمم ئەندیشەمی قۆرخکردووە، شەکەت و ماندووی نێو ستاسیۆنی سەنتڕاڵی پایتەختم، نازانم ماچەکانت ورد بکەمەوە یا پرچە تەڕەکەت بە نافوری ڕەنگاوڕەنگی شار، لە خەیاڵدانی ئەم سپێدەم یادەوەرییەکانت دەبنە حەرف و وشە و دەیانخوێنمەوە، لە دیمەنی نێو بوزەکانا وێنە سەرنج ڕاکێشەکانت دەبینم، لە ترامەکان بزاوتە سەرکێشییەکانت بزەم دەدەنێ، لە ترافیکەکانا هەڵوێستەکانت سۆراغ دەکەم گورج و گۆڵییەکانت دەبنە چرای ڕێم، لە شەوی ڕابردووی نێو خەیاڵم نیگاکانت دەبنە هاوڕێم و شەقام شەقام و هوتێل هوتێل لە گەڵمدا پیاسەی کۆبنهاگن دەکەن لە نێو لەرەی مۆبیلەکەیشتەوە دەنکت کزەی سەرمای دوای نیوە شەو دەڕەوێنێ و گەرم گەرم دەمدێنێ، لە گڵۆپە بریسکەدارەکانیشا ڕەنگ گوڵی تۆم دەبینی گوڵەکەم لە گوڵ گوڵتر... 15 / 5 .

ئەلمانیا